

Reviewing Environmental Factors Affecting the Drug Industrial (Case Study: Zanjan)

Reza Ahadi*¹, Shahram Mohammadi², Hasan Toghranegar³

1. M.A. in Law, Criminal Justice and Criminology, Law Department, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Kurdistan, Sanandaj, Iran.

*. **Corresponding Author:** Email: rezaahadi8686@gmail.com

2. Assistant Professor, Department of Law, University of Kurdistan, Kurdistan, Iran.

Email: sh.mohammadi@uok.ac.ir

3. Assistant Professor, Department of Law, University of Zanjan, Zanjan, Iran.

Email: hasantz@znu.ac.ir

A B S T R A C T

This study investigates the reasons of industrial drug addiction in Zanjan. To investigate the problem, Durkheim and Merton's theories, Shaw and Mackey's social disorganization have been used. The methodology is causal-comparative and the population includes the addicts in camps. The sample includes 180 subjects of those available in these camps selected through simple sampling. The tool for data collection is a self-designed questionnaire, and content validity and Cronbach's alpha were used for validity and reliability respectively, where the total alpha value of independent variables was 0.77. Based on the findings of this study, the main items for changing the pattern of consumption from traditional to industrial drugs are the traditional ones having less

Publisher:

Shahr-e- Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:

Original Research

DOI:

10.48300/JLR.2021.129111

Received:

19 September 2019

Accepted:

15 October 2019

Published:

22 May 2021

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

euphoria and more consumption difficulty as well as the industrial drugs being cheap. In terms of location, Bisim, Islamabad and Daneshsara have respectively the most individuals consuming industrial drugs. The results obtained in this study are consistent with the results of some of the results of the studies conducted and confirmed the theories used in this article. The results show that there is a significant relationship among anomie, place of residence and emigration, unemployment, easy access and addiction to the industrial drugs.

Keywords: Anomie, Unemployment, Easy Access, Place of Residence and Emigration, Industrial Drugs.

Excerpted from the dissertation entitled “Causes of Industrial Drug Addiction in Zanjan from a Criminological Perspective with Emphasis on Preventive Approach”, University of Kurdistan, Faculty of Humanities and Social Sciences.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Acknowledgements: The authors would like to thank Dr. Shahram Mohammadi, Professor, Department of Law, Kurdistan University, Dr. Hassan Toghranegar, Professor, Department of Law, Zanjan University, Dr. Kamal Khaleghpanah, Professor, Department of Sociology, University of Kurdistan, Mr. Seyed Morteza Mousavi, Department of Social Sciences, Deputy of Crime Prevention The whole of Zanjan province and Ms. Farideh Faraji, esteemed expert of the Coordination and Counter Narcotics Council of Kurdistan Province and the esteemed Office of Applied Research of the Zanjan Police Force and the esteemed Council of Coordination and Counter Narcotics of Zanjan Province for their cooperation in preparing and writing this research.

Author contributions: Reza Ahadi: Conceptualization, Methodology, Software, Validation, Analysis, Investigation, Resources, Data Curation, Writing Original Draft, Writing Review & Editing, Visualization, Supervision, Project Administration, Funding Acquisition. Shahram Mohammadi: Conceptualization, Validation, Analysis, Resources, Data Curation, Writing Review & Editing, Supervision, Project Administration, Funding Acquisition. Hasan Thoghranegar: Conceptualization, Validation, Analysis, Resources, Data Curation, Writing Review & Editing, Supervision, Project Administration, Funding Acquisition.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Ahadi, Reza, Shahram Mohammadi & Hasan Toghranegar. “Reviewing Environmental Factors Affecting the Drug Industrial (Case Study: Zanjan)” *Journal of Legal Research* 20, no. 45 (May 22, 2021): 149-181.

بررسی عوامل محیطی مؤثر بر اعتیاد به مواد مخدر صنعتی (مطالعه موردی: شهر زنجان)

رضا احدی*، شهرام محمدی^۲، حسن طغرانگار^۳

۱. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد حقوق، گرایش حقوق جزا و جرم‌شناسی، گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران.

* نویسنده مسئول: Email: rezaahadi8686@gmail.com

۲. استادیار گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران

Email: sh.mohammadi@uok.ac.ir

۳. استادیار گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران. Email: hasantz@znu.ac.ir

چکیده:

تحقیق حاضر، به دنبال بررسی علل اعتیاد به مواد مخدر صنعتی در شهر زنجان می‌باشد. در بررسی این مسئله از نظریه‌های آنومی دورکیم و مرتن و بی‌سازمانی اجتماعی شاو و مک کی استفاده شده است. روش تحقیق، علی - مقایسه‌ای بوده و جامعه آماری آن را معنادان حاضر در کمپ‌ها تشکیل می‌دهند. نمونه مورد مطالعه ۱۸۰ نفر از افراد موجود در این کمپ‌ها بوده که به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب گردیدند. ابزار گردآوری داده‌ها پرسش‌نامه محقق ساخته بوده و برای روایی آن از روش اعتبار محتوا و برای پایایی آن از آلفای کرونباخ استفاده گردید که میانگین آلفای کل متغیرهای مستقل، با میزان ۰/۷۷ به دست آمد. بر اساس یافته‌های این پژوهش، بیشترین موارد تغییر الگوی مصرف از مواد سنتی به صنعتی را کمتر بودن میزان سرخوشی و نشئگی و دشواری مصرف مواد سنتی و نیز ارزانی مواد صنعتی اعلام نموده‌اند. از نظر مکانی هم، مناطق بیسیم، اسلام‌آباد و دانشسرا به ترتیب بیشترین آمار محل سکونت مصرف‌کنندگان را به خود اختصاص داده

نوع مقاله:
پژوهشی

DOI:

10.48300/JLR.2021.129111

تاریخ دریافت:
۲۸ شهریور ۱۳۹۸

تاریخ پذیرش:
۲۳ مهر ۱۳۹۸

تاریخ انتشار:
۱ خرداد ۱۴۰۰

مؤسسه مطالعات
پژوهش‌های حقوقی شهردانش

است. نتایج به دست آمده در این تحقیق با نتایج برخی پژوهش‌های انجام شده همسو بوده و نظریه‌های مورد استفاده در این مقاله را مورد تأیید قرار داده و حاکی از آن است که بین آنومی، محل سکونت و مهاجرت، بیکاری، دسترسی آسان و اعتیاد به مواد مخدر صنعتی رابطه معنی‌دار قوی وجود دارد.

کلیدواژه‌ها:

آنومی، بیکاری، دسترسی آسان، محل سکونت و مهاجرت، مواد مخدر صنعتی.

بر گرفته از پایان نامه با عنوان «علل اعتیاد به مواد مخدر صنعتی در شهر زنجان از منظر جرم‌شناسی با تأکید بر رویکرد پیشگیرانه»، دانشگاه کردستان، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

سیاسگزار و قدردانی:

بدین وسیله از آقایان دکتر شهرام محمدی استاد محترم گروه حقوق دانشگاه کردستان، دکتر حسن طفرانگار استاد محترم گروه حقوق دانشگاه زنجان، دکتر کمال خالق پناه استاد محترم گروه جامعه‌شناسی دانشگاه کردستان، آقای سید مرتضی موسوی کارشناس محترم علوم اجتماعی معاونت پیشگیری از وقوع جرم دادگستری کل استان زنجان و سرکار خانم فریده فرجی کارشناس محترم شورای هماهنگی و مبارزه با مواد مخدر استان کردستان و دفتر محترم تحقیقات کاربردی نیروی انتظامی استان زنجان و شورای محترم هماهنگی و مبارزه با مواد مخدر استان زنجان بابت همکاری در تهیه و نگارش این پژوهش سپاسگزاری می‌شود.

مشارکت نویسندگان:

رضا احدی: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، استفاده از نرم‌افزار، اعتبار سنجی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نظارت بر داده، داده‌ها، نوشتن پیش‌نویس اصلی، نوشتن، بررسی و ویرایش، تصویرسازی، نظارت، مدیریت پروژه و جذب بودجه. شهرام محمدی: مفهوم‌سازی، اعتبارسنجی، تحلیل، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن، بررسی و ویرایش، نظارت، مدیریت پروژه و جذب بودجه. حسن طفرانگار: مفهوم‌سازی، اعتبارسنجی، تحلیل، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن، بررسی و ویرایش، نظارت، مدیریت پروژه و جذب بودجه.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استاددهی:

احدی، رضا، شهرام محمدی و حسن طفرانگار «بررسی عوامل محیطی مؤثر بر اعتیاد به مواد مخدر صنعتی (مطالعه موردی: شهر زنجان)». مجله پژوهش‌های حقوقی ۲۰، ش. ۴۵ (۱ خرداد، ۱۴۰۰): ۱۴۹-۱۸۱.

مقدمه

وابستگی به مواد مخدر مسئله‌ای اجتماعی است. اعتیاد در واقع، عامل ظهور بسیاری از آسیب‌های اجتماعی و نابسامانی‌های خانوادگی و فردی می‌باشد. «پدیده اعتیاد و به‌خصوص افزایش سوءمصرف و وابستگی به مواد مخدر صنعتی باتوجه به تأثیرات روحی، روانی، اخلاقی و اجتماعی، خانواده و جامعه را تهدید می‌کند و به رفتارهای آسیب‌زایی مانند تنش در نقش‌های خانوادگی، ولگردی و دیگر رفتارهای کج‌روانه منجر می‌شود. به همین خاطر، از مهم‌ترین مسائل اجتماعی جهان امروز و همچنین یکی از عوامل تأثیرگذار در بسیاری از آسیب‌های اجتماعی به‌شمار می‌رود.»^۱ اعتیاد یک بیماری اجتماعی است که به‌عنوان یک پدیده مهلک و مخرب در هر جامعه‌ای مطرح می‌باشد. تا زمانی که به ویژگی‌های معتاد و علل گرایش او به اعتیاد، توجه نشود، درمان جسمی و روانی فقط برای مدتی کوتاه، اثربخش خواهد بود و فرد معتاد دوباره گرفتار مواد مخدر خواهد شد.^۲ باتوجه به افزایش پرخطر اعتیاد به مواد مخدر در جامعه جهانی، ایران نیز از این امر مستثنا نیست. با توجه به اینکه کشور ما به دلیل قرار گرفتن در مسیر ترانزیتی شرق به غرب، موقعیت حساسی دارد؛ مواد مخدر سنتی تولید شده در کشورهای همسایه‌ی شرقی برای حمل به سمت کشورهای غربی و یا مواد مخدر صنعتی و شیمیایی از غرب به شرق، به صورت قاچاق، وارد کشورمان می‌گردد. هرچند که امروزه با به‌وجود آمدن آزمایشگاه‌های خانگی تولیدکننده مواد مخدر صنعتی، تولید، توزیع و حمل مواد آسان شده است، ولی موقعیت استراتژی کشور ما، خطر بالقوه‌ای برای جمعیت شهرهای مختلف کشور، به‌خصوص قشر جوان و نوجوان جامعه می‌باشد.

تحقیقات نشان می‌دهند که باتوجه به درصد بالای جمعیت جوان در ایران، آمار معتادان جوان و نوجوان رو به افزایش و سن آنها رو به کاهش است. در واقع، طبقه جوان بیش از میانسال و سالخوردگان به اعتیاد گرایش یافته‌اند و متأسفانه مواد مخدر صنعتی مثل کراک و شیشه تبدیل به متداول‌ترین مواد مخدر مورد استفاده آنان شده است.^۳ اعتیاد معضلی است که جوامع را تحت‌الشعاع قرار داده و روزبه‌روز گرایش به مصرف مواد مخدر افزایش پیدا می‌کند. این موضوع در جامعه علاوه بر یک معضل و جرم، یک بیماری نیز تلقی می‌شود و بایستی با راهکارهای مناسب برای مقابله با این معضل اقدام نمود. در واقع مسئله اعتیاد هم به‌عنوان یک معضل فردی و هم به‌عنوان یک معضل اجتماعی است و در سطح جامعه منجر به از بین رفتن نیروها و انرژی جامعه و کارکردهای فردی و خانوادگی می‌شود.^۴ شناسایی علل اساسی آنها می‌تواند بسیاری از نیروهای از دست‌رفته جامعه را تجدید نموده و در مسیر سالم جامعه هدایت کند. اگرچه مسئله مواد مخدر و استعمال تریاک در

۱. عیسی کاکویی‌دینکی و نسرين السادات قوامی، «بررسی ویژگی‌های جنسیتی و پیامدهای گرایش زنان به سوءمصرف مواد مخدر»، فصلنامه سلامت اجتماعی و اعتیاد ۴ (۱۳۹۳)، ۱۰.

۲. محمد جهانتاب، «دوستان ناباب و اعتیاد نوجوانان»، فصلنامه سلامت اجتماعی و اعتیاد ۴ (۱۳۹۳)، ۶۴.

۳. بهنام رضاقلی‌زاده، «نقش رسانه‌ها در پیشگیری از سوءمصرف مواد مخدر»، فصلنامه سلامت اجتماعی و اعتیاد ۴ (۱۳۹۳): ۸۱-۸۰.

۴. حمید صرامی، «آسیب‌شناسی اجتماعی مواد مخدر»، مجله اصلاح و تربیت ۱۰۳ (۱۳۸۹)، ۴.

همه کشورهای پیشینه تاریخی دارد، لیکن اعتیاد و سوء مصرف مواد مخدر و روان گردان‌ها در عصر ما پدیده‌ای است که با پیشرفت صنعت و توسعه کشورهای در حال گسترش است. اعتیاد به مواد مخدر، پدیده‌ای جدید و خاص زندگی مدرن است، چراکه مصرف مواد مخدر اگر هم در گذشته وجود داشت به عنوان اعتیاد و یا انحراف شناخته نمی‌شد؛ اما با گسترش فرهنگ مدرن، ارزش‌ها و هنجارها نیز رواج یافته و کنش‌ها و رفتارهایی چون اعتیاد به مواد مخدر، متعارض با هنجار تلقی شده است.^۵ در دو یا سه دهه اخیر، جهان با آمارهای تکان‌دهنده‌ای از شیوع مصرف مواد به‌ویژه در بین جمعیت جوان و نوجوان مواجه است و کشور ایران، هم‌اکنون دارای یکی از جوان‌ترین جمعیت‌های جهان است و از آنجایی که اعتیاد عمدتاً نسل جوان هر جامعه‌ای را تهدید می‌کند، ایران نیز از این مسئله مُبراً نیست.^۶ چون ایران تبدیل به ترانزیتی برای مواد مخدر شده، جوانان و نوجوانان به‌طور بالقوه در معرض اعتیاد به مواد مخدر هستند و همچنین اعتیاد در میان دانش‌آموزان و دانشجویان از مسائل روز و مورد توجه است.^۷ در واقع، جوان بودن در عین اینکه فرصت تلقی می‌شود، تهدید نیز به‌شمار می‌رود زیرا با افزایش جمعیت جوان، میزان آسیب‌پذیری این جوامع (ایران) به لحاظ مصرف مواد مخدر صنعتی مضاعف می‌شود.^۸ آنچه امروزه در کشور ما تأمل بیشتری را می‌طلبد، تغییر گرایش افراد و به‌ویژه جوانان از مواد مخدر سنتی همچون تریاک و حشیش به سمت مواد مخدر صنعتی مثل اکستازی، شیشه، کراک و ... است. هرچند میزان شیوع مصرف مواد مخدر صنعتی متفاوت گزارش گردیده، ولی آنچه مهم است اینکه مصرف زودرس در اوایل نوجوانی و حتی کمتر از آن بوده است. در واقع، امروزه شاهد رشد چشمگیر مصرف مواد محرک به‌ویژه مت‌آمفتامین‌ها در کشور هستیم که بیشترین پتانسیل ایجاد آسیب‌های روانی و اجتماعی را دارند و با توجه به روند مصرف مواد اعتیادآور در کشور با تکیه بر ورود و تولید مواد مخدر صنعتی جدید در داخل، همچنین بروز نسل جدید مصرف‌کنندگان پرخطر مواد محرک و افزایش آسیب‌های ناشی از مصرف این مواد در میان خانواده، جوانان و زنان، لزوم به‌کارگیری سازکارهای مبتنی بر شناسایی و بازبینی توانایی‌های بالقوه موجود در جامعه ضرورت دارد.^۹

با اینکه دستگاه قضایی و انتظامی از بعد کیفری، برخوردهای شدیدی با این افراد دارند، ولی این معضل روزبه‌روز روند افزایش را در پیش می‌گیرد؛ بنابراین، می‌توان گفت تا زمانی که مشکلات

۵. حسین مظفر، منیژه ذکریایی و مریم ثابتی، «انومی فرهنگی و اعتیاد به مواد مخدر در بین جوانان ۱۳-۲۸ ساله شهر تهران»، پژوهشنامه علوم اجتماعی ۴ (۱۳۸۸)، ۳۸.
۶. حسن عماری، «بررسی تأثیر برنامه پیشگیری از اعتیاد (شادی) بر رفتارهای پرخطر جوانان در معرض خطر مصرف مواد مخدر»، مجله مطالعات امنیت اجتماعی ۲۶ (۱۳۹۰)، ۶۳.
۷. ناصر یوسفی و محمد خالدیان، «بررسی عوامل فردی، خانوادگی و محیطی گرایش افراد به مواد مخدر و اعتیاد»، فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم ۲۵ (۱۳۹۱)، ۷۸.
۸. ابراهیم صالح‌آبادی و محسن سلیمی امان‌آباد، «بررسی رابطه سبک زندگی جوانان و گرایش به مصرف مواد مخدر صنعتی در شهر شیروان»، فصلنامه جامعه‌شناسی مطالعات جوانان ۶ (۱۳۹۱)، ۶۰.
۹. رویا نوری و بابک قرقلو، «بررسی نقاط قوت و محدودیت‌های به‌کارگیری پلیس زن در عرصه مبارزه با مواد اعتیادآور در کشور ایران»، مجله پلیس زن ۱۲ (۱۳۸۹): ۹۹-۱۰۰.

ساختاری - فرهنگی اصلاح نشوند، هیچ اثری از کاهش این مسئله بحران‌ساز نخواهیم دید. هرچند که در قانون مبارزه با مواد مخدر، انواع مجازات‌های سخت و سیاست‌های بازپروری نیز اعمال می‌شود، ولی همچنان تعداد معتادان به‌ویژه در زمینه مواد مخدر صنعتی افزایش پیدا می‌کند. به‌نظر می‌رسد، صرف اعمال مجازات کیفری و اقدامات تأمینی کافی برای مقصود نخواهد بود، بلکه بایستی بسترهای اجتماعی اصلاح شود و نیز بایستی علل این امر را در درون جامعه جستجو کرد و نه صرفاً در خود فرد. این مسئله قبل از اینکه یک معضل فردی باشد، یک معضل اجتماعی است و تا زمانی که ریشه‌های این معضل در درون جامعه کنده نشود، مجازات و اقدامات بازپروری کارساز نخواهد بود. این مسئله مهم در همه شهرهای ایران وجود دارد و یکی از شهرهای آسیب‌پذیر، به‌دلیل واقع شدن در مسیر ارتباطی تهران - تبریز، شهر زنجان می‌باشد که ممکن است حمل انواع مواد مخدر سنتی و صنعتی از طریق این مسیر صورت بگیرد که این امر، دسترسی مردم این شهر را به مواد مخدر موردنظر، آسان کرده و آنها را به‌طور بالقوه در معرض سوء‌مصرف مواد قرار خواهد داد؛ و از سوی دیگر، باتوجه‌به اینکه استان زنجان در شمال غرب کشور واقع شده و موقعیت ارتباطی مهمی دارد و نیز همان‌طور که قبلاً گفته شد، ایران معبر ترانزیتی برای انتقال مواد مخدر از کشورهای شرقی به سمت اروپاست و زنجان نیز در یکی از مسیرهای اصلی واقع شده است و شاید بخش عظیمی از قاچاق انواع مواد مخدر از این مسیر ترانزیتی صورت بگیرد و به این خاطر، این امر می‌تواند آسیب‌زا و خطرآفرین برای ساکنین این شهر و به‌خصوص برای نوجوانان و جوانان باشد، چه اینکه مواد موردنظر به‌نوعی در دسترس افراد قرار می‌گیرد. در واقع، آسیب‌های اجتماعی به‌وجودآمده از این معضل در شهر مورد مطالعه قابل توجه و نگران‌کننده می‌باشد. سؤال پیش‌آمده این است که علل مؤثر بر اعتیاد به مواد مخدر صنعتی در شهر زنجان چیست؟ در واقع، شناخت و بررسی عوامل محیطی مؤثر بر اعتیاد به مواد مخدر صنعتی در شهر زنجان و درک صحیح این عوامل می‌تواند برنامه‌های مربوط به کنترل و پیشگیری از گرایش مردم این شهر به مواد مخدر صنعتی را هدایت و پشتیبانی کند. طبق بررسی‌های صورت‌گرفته می‌توان گفت که بیشترین رده سنی افراد مورد مطالعه جوانان و از لحاظ تحصیلات هم اغلب فاقد تحصیلات عالی می‌باشند. بیشترین مواد مصرفی آنها نیز شیشه و هروئین بوده است و یکی از عوامل مؤثری که موجب تغییر الگوی مصرف از مواد سنتی به صنعتی گردیده، پایین بودن سرخوشی و نشئگی مواد مصرفی اعلام شده است. از لحاظ منطقه سکونت، نیز بیشترین فراوانی به‌ترتیب به مناطق بیسیم، اسلام‌آباد، دانشسرا، فرودگاه و امجدیه اختصاص داشت که درحقیقت، مناطق مذکور از لحاظ فیزیکی، شرایط نامناسبی دارند. مع‌الوصف، بایستی اذعان کرد که متغیرهایی مثل سن، میزان تحصیلات، شرایط مکانی و محیطی حاکم بر منطقه، بر زمینه‌سازی و رشد این معضل مؤثر بوده است. همچنین از مهم‌ترین عوامل اجتماعی نقش‌آفرین در حوزه اعتیاد در این شهر می‌توان به انومی، الگوی محل سکونت و مهاجرت، دسترسی آسان به مواد مخدر و بیکاری اشاره کرد. در واقع، با وجود جرم‌انگاری‌های شدید قانون مبارزه با مواد مخدر در راستای پیشگیری و کاهش این معضل اجتماعی، اما همچنان گرایش و مصرف این مواد خانمان‌سوز روبه افزایش است. آنچه که بایستی مورد توجه باشد اینکه اعتیاد یک بیماری اجتماعی تلقی شود تا یک رفتار مجرمانه،

در چنین شرایطی بازپذیری اجتماعی این افراد آسان‌تر خواهد بود و جامعه دیگر به این افراد با عینک بزهکارانه نگاه نخواهد کرد؛ بنابراین برای حل این مسئله به نظر می‌رسد که بایستی ریشه‌ای و زیربنایی اقدام شود و برای این منظور، باید شکاف‌های موجود در جامعه، چه از نظر اجتماعی - فرهنگی و چه از نظر اقتصادی برطرف گردد تا شاید بتوان از یک‌سو، از آثار اجتماعی این معضل درخصوص معنادان کاست و از سوی دیگر، پیشگیری مؤثری را نهادینه کرد.

۱- مبانی نظری

جامعه‌شناسان و جرم‌شناسان معضلات و آسیب‌های اجتماعی را از ابعاد گوناگون موردکاوش و بررسی قرار داده‌اند و در این راستا نیز نظریاتی برمبنای یافته‌ها و نتایج تجربی مطرح نموده‌اند. اعتیاد به مواد مخدر نیز از مسائلی است که موردتوجه این نظریه‌پردازان بوده است. به همین خاطر، ما این تحقیق را بر اساس نظریه‌های آنومی دورکیم، آنومی مرتن و بی‌سازمانی اجتماعی شاو و مک‌کی موردبررسی قرار می‌دهیم.

اعتیاد یکی از چالش‌های اساسی جوامع امروزی بوده و بر اساس نظریه فشار می‌توان گفت که اصولاً یک پدیده اجتماعی است و در واقع اعتیاد محصول همان ساختارها و شرایط جامعه و نابسامانی‌های آن می‌باشد که افراد دچار آن می‌شوند؛ اما درخصوص علت جرم، سخن اصلی نظریه فشار آن است که باید این پدیده را ناشی از گسست اجتماعی یا فرایندهای اجتماعی به حساب آورد که نشان‌دهنده نوعی فشار اجتماعی در درون جامعه است. نظریه‌پردازان فشار برآنند که این آسیب‌های اجتماعی فراگیر، بهترین تبیین‌کننده جرم به‌عنوان یک مسئله اجتماعی می‌باشد.^{۱۰} این نظریه‌پردازان به جرم به‌عنوان مظهر آسیب‌شناسی اجتماعی نگاه می‌کنند. افراد قربانی در این دیدگاه، به‌دلیل وجود فشارهای مرتبط با فرصت‌های ساختاری و فرایندهای فرهنگی که امکان دستیابی به اهداف خاص را به آنها نمی‌دهد، مرتکب جرم می‌شوند. در واقع می‌توان گفت که نظریه فشار انعکاس دیدگاه‌های جامعه‌شناسی کیفری درمورد پدیده بزهکاری است.^{۱۱}

۱-۱- آنومی^{۱۲} امیل دورکیم^{۱۳}

به‌نظر وی هنگام تحلیل یک پدیده اجتماعی خاص باید این نکته را در نظر داشت که جوامع مختلف، ساختارها، باورها و احساساتی متفاوت را در درون خود شکل می‌دهند و الگوی رفتاری متفاوتی را به‌وجود می‌آورند. برای نمونه، وی خودکشی را در مذاهب مختلف بررسی کرده و به این نتیجه رسیده است که خودکشی یک پدیده اجتماعی است.

به‌نظر وی ساختار هر جامعه بر اساس نوعی تقسیم کار شکل می‌گیرد و این پدیده خود با گونه‌های

۱۰. راب‌ایت و فیونا هینز، جرم و جرم‌شناسی، ترجمه علی سلیمی (قم: انتشارات حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۲)، ۱۴۱.

۱۱. علی نجفی توانا، جرم‌شناسی (تهران: نشر آموزش و سنجش، ۱۳۹۰)، ۷۷-۷۶.

12. Anomi

13. Emile Durkheim

خاصی از وظایف شغلی همراه است.^{۱۴}

در واقع، جامعه سنتی از نظر دورکیم، دارای انسجام مکانیکی یا خودبه‌خود بوده و تقسیم کار ساده است؛ اما یگانگی گروهی قوی است. قانون جوامع سنتی قانونی سرکوب‌گر است که بر مبنای وفاق اجتماعی پدید می‌آید. وجدان جمعی هم، کار نظارت غیررسمی را برعهده داشته و حقوق و وظایف افراد، معین می‌باشد، در این وضعیت ناهنجاری کمتر اتفاق می‌افتد؛ اما با ضعیف شدن روح جمعی و آزاد شدن فرد از سلطه آن، زمینه‌های دیگری شکل می‌گیرند که امکان کج‌رفتاری را پدید می‌آورد. دورکیم معتقد است که اقتدار اخلاق در یک جامعه تا جایی برای مردم قابل قبول است که این اخلاق با شرایط مادی زندگی مطابقت داشته باشد. حال اگر افراد، مجبور به انجام نقش‌هایی باشند که با استعدادهایشان مطابقت نداشته باشد، وضعیت آنومیک پیش می‌آید.^{۱۵} شرایط آنومیک در جوامع ارگانیک در اثر تغییر و تحول سریع به وجود می‌آید که موجب اغتشاش اخلاق اجتماعی شده که در این وضعیت، روح جمعی نخواهد توانست تمایلات بشر را کنترل کند و از طرفی گسترش اهمیت فردگرایی، اگرچه باعث پیشرفت اندیشه و خلاقیت می‌گردد، ولی می‌تواند موجب شکل‌گیری هنجارهایی گردد که توسعه آرزوهای فردی و محدودنشده را تشویق کند. در این شرایط، فرد ضمن پیروی از ارزش‌های جمعی، مرتکب کج‌رفتاری می‌شود، زیرا هنجارهای جامعه، کج‌روی را تشویق می‌کنند.^{۱۶} همچنین دورکیم انواع خودکشی را مطرح کرد که معتقد بود علاوه بر اینکه خودکشی در دوران بحران‌های اقتصادی افزایش می‌یابد، وی این خودکشی را نشانه‌ای از آنومی نابهنجار می‌داند. به نظر وی به هنگام شکوفایی اقتصادی، مقررات سنتی محدودکننده افراد، از بین می‌رود و آنها نمی‌دانند چه محدودیت‌هایی را بپذیرند. هر روز بیشتر و بیشتر می‌خواهند و هرگز راضی نمی‌شوند و این موجب سرخوردگی آنها شده که ممکن است به خودکشی بینجامد. بالعکس در زمان فقر ناگهانی، اگر افراد این تحولات را نپذیرند، احساس غیراخلاقی بودن کرده و این امر موجب خودکشی آنها می‌شود.^{۱۷} دورکیم علاوه بر مشاهدات خود در مورد بیشتر بودن میزان خودکشی در میان پروتستان‌ها نسبت به کاتولیک‌ها، به این نتیجه می‌رسد که میزان خودکشی مسن‌ترها بیشتر از جوانان، شهرنشینان بیشتر از روستائیان، مجردها بیشتر از متأهل‌ها، مردان بیشتر از زنان و اغنیا بیشتر از فقراست. وی در پی علت این واقعه چنین استدلال می‌کند که این این قشر از مردم احتمالاً پیوند ضعیفی با جامعه دارند و به همین دلیل، هریک از این انواع خاص، میزان خودکشی بالاتری دارند؛ یعنی هرچه میزان پیوند و هم‌بستگی این افراد با جامعه سست و ضعیف باشد، احتمال اینکه اقدام به خودکشی کنند، بیشتر

۱۴. وایت و هینز، پیشین، ۱۴۶.

۱۵. فرانک پی. ویلیامز و ماری لین دی مک‌شین، *نظریه‌های جرم‌شناسی*، ترجمه حمیدرضا ملک‌محمدی (تهران: نشر

میزان، ۱۳۹۱)، ۵۶-۵۵.

۱۶. فریده ممتاز، *انحرافات اجتماعی (نظریه‌ها و دیدگاه‌ها)* (تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۷۸)، ۵۷.

۱۷. ارل رابینگتن و مارتین واینبرگ، *رویکردهای نظری هفت‌گانه در بررسی مسائل اجتماعی*، ترجمه رحمت‌اله صدیق

سروستانی (تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۹۳)، ۱۰۰.

است.^{۱۸}

خودکشی، شایع‌ترین علت مرگ سوءمصرف‌کنندگان مواد است. معتادان در حال درمان، ۱۰ برابر بیشتر از جمعیت معمولی جامعه، اقدام به خودکشی می‌کنند. اغلب معتادان، زمانی برای درمان مراجعه می‌کنند که مشکلات مرتبط با مصرف به اوج خود می‌رسند. به همین علت در این دوره زمانی، شخص بسیار مستعد افکار و اقدام به خودکشی است. در واقع، خودکشی دارای یک طیف است که از افکار خودکشی به صورت گذرا شروع می‌شود و با خودکشی موفق به پایان می‌رسد.^{۱۹} مصرف در میان بعضی از اقشار و آمارهای مربوط به خودکشی در ایران نشانگر این است که اعتیاد به مواد مخدر با نسبت ۰/۵۴ به عنوان دومین اختلال شایع در افراد با سابقه اقدام به خودکشی یا خودکشی کامل به حساب می‌آید.^{۲۰} تحقیقات بیانگر این است که اعتیاد به مواد مخدر به‌تنهایی و نیز در تعامل با فاکتورهای خطرزای دیگر مانند افسردگی، خطر افکار خودکشی را افزایش می‌دهد.^{۲۱}

در واقع، ایده اصلی دورکیم آن است که زندگی بدون وجود الزامات اخلاقی یا ضرورت‌های اجتماعی، تحمل‌ناپذیر می‌شود و درنهایت به شکل‌گیری پدیده انومی یعنی نوعی احساس بی‌هنجاری می‌انجامد که اغلب، مقدمه‌ای برای دست یازیدن افراد به خودکشی و کج‌روی است. مفهوم انومی دورکیم به این نکته اشاره دارد که در جوامع امروزی، خواه در سطح جامعه و خواه در برخی گروه‌های تشکیل‌دهنده آن، معیارها و هنجارهای سنتی، وضعیتی در حال تضعیف دارند؛ بی‌آنکه هنجارهای جدیدی جایگزین آن باشد.^{۲۲} زمانی که یک جامعه صنعتی می‌شود و تنوع بیشتری پیدا می‌کند، علقه‌های اجتماعی که بازدارنده رفتارهای جرم‌زا هستند، دیگر مؤثر نخواهند بود. در واقع تأثیرات ملازم با توسعه، نظیر بالا رفتن آموزش، مهاجرت از روستا، ماهیت ناپایداری نیروی کار و تأکید بر روی کالاهای مادی، موجب تحلیل رفتن مکانیسم‌های کنترل غیررسمی می‌شود. این شکست در نظام هنجاری به‌عنوان افزایش‌دهنده جرم در جوامع صنعتی و در حال صنعتی شدن، نگریسته شده است.^{۲۳} به‌نظر دورکیم وقتی فرد نتواند به اهداف مورداحترام جامعه نائل شود و هنجاری نباشد که زیاده‌خواهی‌ها را محدود کند، با واقعیت تلخ روبه‌رو می‌شود و چه‌بسا و برای رهایی خود، به خودکشی و دیگر انحرافات اجتماعی از جمله مواد مخدر دست خواهد زد.^{۲۴}

۱۸. دی.ای.د. واس، *پیمایش در تحقیقات اجتماعی*، ترجمه هوشنگ نایی (تهران: نشر نی، ۱۳۹۳)، ۲۳.

۱۹. رابرت فرنام، «خطر خودکشی در اعتیاد؛ ارزیابی و مداخله»، *فصلنامه طب اعتیاد* ۲ (۱۳۹۲)، ۵۱.

۲۰. مهدی نصرت‌آبادی و دیگران، «پیش‌بینی گرایش به افکار خودکشی بر اساس متغیرهای روانی - اجتماعی و احتمال اعتیاد به مواد در سربازان وظیفه: یک الگوی ساختاری»، *فصلنامه دانشگاه علوم پزشکی ایلام* ۶ (۱۳۹۵)، ۸۸.

۲۱. همان، ۹۳.

۲۲. علی سلیمی و محمد داوری، *جامعه‌شناسی کج‌روی (قم: انتشارات حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۶)*، ۳۲۶-۳۲۵.

23. Marvin. D. Krohn, "A Durkheimian Analysis of International Crime Rates," *Social Forces* 2 (1978): 654.

۲۴. شبنم الهپناه، «زاویه جامعه‌شناسی اعتیاد به مواد مخدر»، *مجله اصلاح و تربیت* ۱۰۵ (۱۳۸۹)، ۱۶.

۱-۲- آنومی رابرت مرتن^{۲۵}

مرتن نخستین هدف خود را کشف این نکته می‌داند که «برخی ساختارهای اجتماعی، چگونه فشار معینی را به بعضی از افراد جامعه وارد می‌آورند که این افراد به‌جای هم‌نواپی، ناهمنوا می‌شوند؟»^{۲۶} وی علت و ریشه انحرافات را شرایط ساختی جامعه می‌داند و برخلاف دورکیم معتقد است که فرد در جامعه به ارزش‌ها و هنجارها توجه زیادی ندارد و به‌جای اعتنا به آنها، هنجارها را در معرض انتقاد قرار می‌دهد. به‌نظر وی دو ساخت اساسی در جامعه وجود دارد یعنی اهداف نهادی‌شده و وسایل نهادی‌شده که ارزش‌ها و امور مطلوب و شیوه‌های استاندارد کنش برای رسیدن به آن اهداف در جامعه است.^{۲۷} از نظر مرتن جامعه‌ای سازمان‌یافته است که اعضای آن بتوانند با استفاده از شیوه‌های فرهنگی قابل قبول به اهداف، دست یابند.^{۲۸} به عقیده مرتن این فشارها در زمینه یک ایدئولوژی برابر ظاهر می‌گردد و تنها در این شرایط می‌تواند آشکار شود، از یک طرف افرادی را که در موقعیت مناسب هستند، به کوشش تشویق می‌کند و از طرف دیگر، طبقات پایین تحت فشار قرار می‌گیرند که به هر ترتیبی که باشد به موفقیت‌هایی دست پیدا کنند، به‌خصوص کسانی که دستیابی آنها به شیوه‌ها و ابزارهای قانونی ممکن نیست و راه برای آنها مسدود است.^{۲۹} بعضی از افراد بدون اینکه شایستگی خاصی داشته باشند، به موفقیت دست پیدا می‌کنند. این امر می‌تواند خود، علتی برای احساس شکست و آنومی باشد؛ یعنی مسئله تنها به تناقض اهداف و شیوه‌ها ختم نمی‌شود، بلکه علت آنومی آن است که افراد، شاهد این هستند که عده‌ای بدون برخورداری از هیچ نوع شایستگی، موفق می‌شوند. این مقوله می‌تواند موجبی برای سرخوردگی و ناکامی باشد.^{۳۰}

در الگوی مرتن، آنومی فشاری است که هنگام ستیز اهداف و هنجارهای پذیرفته‌شده جامعه با واقعیت‌های اجتماعی بر افراد، وارد می‌آید. فرد در چنین شرایطی در تعامل با جامعه دچار تضاد و تضعیف هنجاری می‌شود. این وضعیت، ارزش‌ها و اهداف مشترک را از اعضای جامعه می‌گیرد و موجب می‌شود که آنان، دیگر رهنمودهای رفتاری و خطوط راهنمای اخلاقی روشنی را برای خود نیابند. به عقیده مرتن پیامدهای شکاف میان اهداف و وسایل نهادی‌شده، موجب ضعف تعهد فرد می‌گردد و او را در بی‌هنجاری قرار می‌دهد. فرد در تقابل با تضاد ارزش‌ها و هنجارها، مجبور به انکار و رد یک‌سری از این هنجارها شده که این امر ممکن است، موجب انحراف و کج‌روی گردد.^{۳۱} نظریه نابهنجاری مرتن در واقع، چگونگی مشارکت اجتماعی در ایجاد انحراف در تمام سطوح را توضیح می‌دهد، اگرچه تمرکز اولیه و اصلی نظریه بر روی طبقه پایین است. به‌دلیل تفکیک اجباری اجتماعی

25. Robert K. Merton

26. Robert. K. Merton, *Social Theory and Social Structure* (New York: Free Press, 1957), 126

۲۷. مظفر، ذکریایی و ثابتی، پیشین، ۴۱.

۲۸. ممتاز، پیشین، ۵۱.

۲۹. راینگتن و واینبرگ، پیشین، ۱۰۱.

۳۰. ممتاز، پیشین، ۷۷.

۳۱. سلیمی و داوری، پیشین، ۳۲۹.

میان آرزوهای فرهنگی و روش‌های تأییدشده، برای به‌دست آوردن آرزوها، احتمال بیشتری وجود دارد که طبقه پایین‌تر، یک رفتار انحرافی تأییدنشده تطابقی را از خود نشان دهد.^{۳۲} به‌نظر مرتن تعامل بین دو ساخت، یعنی اهداف نهادینه و وسایل دستیابی، موجب بروز رفتارها و شخصیت‌های مختلف و گاه متناقض در جامعه به شکل زیر می‌شود.

جدول ۱- تئوری مرتن^{۳۳}

اهداف فرهنگی	شیوه‌های نهادی شده	ردیف ^{۳۴}
+	+	۱- هم‌نوایی
+	-	۲- نوآوری
-	+	۳- شعائرگرایی
-	-	۴- کناره‌گیری
+	+	۵- انقلابی
-	-	

حاصل وضعیت فوق، ستیز هنجارها با واقعیت‌هاست. این ستیز به پدید آمدن حالتی مبهم بین فرد و جامعه می‌انجامد که در آن، افراد، ارزش‌ها و اهداف مشترک، رهنمودهای رفتاری و اخلاقی روشنی برای خود نمی‌یابند که در نتیجه سبب ایجاد تضاد می‌شود.^{۳۵} اما درباره پدیده اعتیاد به مواد مخدر دو تیپ انزواطلب و نوآور می‌توانند مورد توجه قرار گیرند. به عقیده مرتن کناره‌گیری یا انزواطلبی زمانی رخ می‌دهد که اهداف و شیوه‌ها هر دو توسط فرد پذیرفته شده و ارزشمند هستند؛ اما زمانی که شیوه‌های نهادی شده که نوید موفقیت می‌دهند، در اختیار فرد قرار نمی‌گیرند، در نتیجه فرد با یک شرایط متناقض مواجه می‌شود. چون راه‌های مشروع و قانونی برای فرد بسته شده و فرد احساس ناکامی و شکست می‌کند و این احساس در مکانیسم‌های فرار تجلی پیدا می‌کند و این جریان موجب تضعیف اهمیت اهداف برای شخص شده و کم‌کم ناپدید می‌شود، چنین فردی تناقض‌های پیش‌آمده را با کناره‌گیری حل می‌کند.^{۳۶} به‌نظر مرتن اگر نیروهای نظم و نظارت اجتماعی، کشش‌های مجرمانه را کنترل نکند و مانع نشود، کژرفتاری روی می‌دهد. توزیع نقش در پایگاه‌های اجتماعی باید به شکلی باشد که افراد در هر نقش و پایگاهی که هستند با پیروی از اهداف و راه‌ها، پاداش مناسب دریافت کنند؛ بنابراین هر جا انحراف از هنجار مشاهده شود، نشانه آن است که اتحاد بین آرمان‌های

۳۲. ویلیامز و مک‌شین، پیشین، ۱۱۳.

۳۳. جرج ولد، توماس برنارد و جفری اسنپیس، *جرم‌شناسی نظری*، ترجمه علی شجاعی (تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۸)، ۲۲۱.

۳۴. در این جدول + نشانه «پذیرش» و - نشانه «رد» و ++ نشانه «رد ارزش‌های غالب و جایگزینی ارزش‌های نوین» می‌باشد.

۳۵. سلیمی و داوری، پیشین، ۱۱۷.

۳۶. ممتاز، پیشین، ۷۰.

تعریف‌شده فرهنگی و راه‌های نهادی شده گسسته است. شخصی که از راه‌های مشروع و موردقبول جامعه نمی‌تواند به اهداف مطلوب اجتماعی دست پیدا کند و با این تفکر که از طریق اعتیاد و مواد مخدر به آن دست پیدا کند، به سمت مواد مخدر برود.^{۳۷}

۱-۳- بی‌سازمانی اجتماعی کلیفورد شاو^{۳۸} و هنری مک‌کی^{۳۹}

جامعه‌شناسی در شهر شیکاگو با تأکید بر بوم‌شناسی شکل می‌گیرد. به‌طور کلی بوم‌شناسی بر نحوه توزیع فعالیت‌های اجتماعی در فضا و زمان تأکید دارد.^{۴۰} بوم‌شناسان در ترسیم نقشه شهر شیکاگو، آن را به پنج منطقه تقسیم کرده‌اند: منطقه یک که هسته مرکزی شهر می‌باشد، محل فعالیت‌های تجاری است؛ منطقه دو که تحت عنوان منطقه در حال تغییر و تبدیل نامگذاری شده، منطقه‌ای است که هسته اصلی شهر را احاطه کرده است، زیرا ساکنین قبلی آن در اثر هجوم مهاجران به بیرون رانده شده‌اند؛ منطقه سه محل سکونت کارگران؛ منطقه چهار محل سکونت طبقه متوسط؛ و منطقه پنج محل سکونت طبقات مرفهی است که به شهر، رفت‌وآمد دارند. در این نقشه ارقام جنایت در هریک از مناطق شهری محاسبه شده و بالاترین رقم، مربوط به منطقه دو و پایین‌ترین رقم هم مربوط به مناطق حومه‌ای شهر می‌گردد.^{۴۱} آن دو تبیین جرم را برحسب مضمون بی‌سازمانی اجتماعی پی گرفته‌اند. در تبیین آنان، عمده توجه به پیوندهای موجود میان گونه‌های خاص از محیط شهری و همچنین طبیعت و گستره انواعی از جرایم معطوف است که با آن محیط پیوند دارد.^{۴۲} شاو و مک‌کی بی‌سازمانی اجتماعی را به وضعیتی اطلاق می‌کردند که در آن، نهادها و سازمان‌های اجتماعی مانند مدرسه، خانواده و پلیس در حل مشکلاتی که اجتماع با آنها مواجه است، توانایی خود را از دست می‌دهند یا به عبارتی، به وضعیتی اشاره دارد که مکانیسم کنترل اجتماعی تضعیف می‌گردد.^{۴۳}

بی‌سازمانی اجتماعی فرایندی به‌وجود می‌آورد که موجب کاهش کنترل رسمی (پلیس) و غیررسمی (خانواده و محله) می‌گردد که درنهایت منجر به ایجاد سنت بزهکاری و انتقال آن از نسلی به نسلی دیگر می‌گردد.^{۴۴} آن دو معتقد بودند که مشکلات اجتماعی شهر شیکاگو به‌علت الگوهای کنترل‌نشده مهاجرت و ایجاد مناطق طبیعی است که در این مناطق اهالی از فرهنگ کلی جامعه جدا افتاده‌اند و همانند گیاهی که در خاک رشد می‌کند، ساکنین این مناطق نیز در کنار یکدیگر به اجبار قرار گرفته‌اند و تحت‌تأثیر جریان‌هایی قرار دارند که در اختیار خودشان نیست؛ بنابراین اهالی

۳۷. اله‌پناه، پیشین، ۱۶.

38. Clifford R. Shaw

39. Henry D. Mckay

۴۰. ممتاز، پیشین، ۸۱.

۴۱. ولد، برنارد و اسنیس، پیشین، ۱۹۸-۱۹۷.

۴۲. وایت و هینز، پیشین، ۱۵۱.

43. Germ. F. Jensen, "Social Organization Theory," In *Encyclopedia of Criminology*, ed. Wight, R. A. (New York: Fitzroy Publishers, 2003), 1.

44. Clifford R. Shaw and Henry D. Mckey, *Juvenile Delinquency and Urban Areas* (Chicago: University of Chicago Press, 1969), 225.

دچار یک هم‌زیستی بیمار هستند. این مناطق در واقع از سایر نقاط شهر، دور افتاده‌اند. ارزش‌ها و هنجارهای دیگری در آنجا شکل گرفته که با فرهنگ مسلط دیگر مناطق در تضاد می‌باشد. در این مناطق، گرایش‌های فرهنگی خاصی استقرار یافته، به طوری که افراد مرتباً در معرض یادگیری الگوهای موافق قانون‌شکنی هستند که تمرکز جنایت در این منطقه و اطراف آن دیده می‌شود. آن دو نتیجه می‌گیرند که علت کج‌رفتاری و ارقام بالای آن در این مناطق، بی‌سازمانی اجتماعی است.^{۴۵} شاو و مک‌کی دو منطقه حومه و مرکز شهر را به‌عنوان مناطق مرفه و فقیرنشین موردکاوش قرار دادند که هر دو قلمرو دارای میزان بالایی از نقل و انتقالات جمعیتی بوده و گونه‌هایی متفاوت از قومیت‌ها را در خود پذیرا شده است. همچنین اوضاع و احوال مناطق فقیرنشین، نشان از جاذبه‌های خاص این مناطق (میزان پایین اجاره‌بها و ...) به‌ویژه در جذب گروه‌های کم‌درآمد و مهاجر خارجی به سوی خود داشت؛ یعنی گروه‌هایی که از یک‌سو، توان مقابله با دارودسته‌های بزهکار موجود در آن مناطق را نداشتند و از سوی دیگر، قادر نبودند تا از جامعه‌پذیر شدن فرزندان خویش در محیط جدید و هم‌نوایی آنان با هنجارهای رایج در آن جلوگیری کنند. به‌نظر آن دو، این وضعیت موجب تضعیف کنترل اجتماعی غیررسمی در میان آن گروه‌ها شده و دور شدن فرزندان از خانواده و پیوستن آنها به دارودسته‌های بزهکار را به‌دنبال خواهد داشت. به‌نظر آنها علت اصلی بقای سنت جرم در این مناطق، از هم‌پاشیدگی و ناکارآمدی نظام کنترل اجتماعی در دو سطح خانواده و جامعه می‌باشد.^{۴۶} در وضعیتی که شاو و مک‌کی را به بررسی چگونگی ارتباط میان این امواج پی‌درپی مهاجرت و پدیده وقوع جرم در شهرهای آمریکا علاقه‌مند می‌ساخت و آن دو به مطالعه الگوی سکونت مهاجران پرداختند و در این مطالعه، نخست، جریان حرکت مهاجران را به سوی شبکه‌های مکانی محله‌های فقیرنشین مرکز شهر و سپس به مناطق حاشیة آن موردتوجه قرار دادند. بدین ترتیب آنها دریافتند که جریان استقرار مهاجران در یک کشور جدید با سطوح بالایی از هرج‌ومرج و کشمکش همراه بوده و مشخصه تمامی اجتماعات آنان وجود وضعیتی پایدار از تغییر، بی‌ثباتی و بی‌سازمانی اجتماعی است.^{۴۷}

در واقع، می‌توان گفت که بعضی از مناطق شهر زنجان هم از چنین وضعیتی برخوردار است و با توضیح اینکه امروزه به‌علت عوامل اجتماعی و اقتصادی، مهاجرت از شهرهای کوچک و روستاهای اطراف به این شهر رو به فزونی یافته و به تبع این امر مشکلات جوامع شهری و شهرنشینی مضاعف گردیده است. درحقیقت، افراد مهاجر اغلب کسانی هستند که از بضاعت مالی مناسبی برخوردار نیستند و برای سکونت و زندگی هم معمولاً مناطقی را انتخاب می‌کنند که از لحاظ بهای مسکن (خرید یا اجاره) پایین باشد. در واقع، مناطق پایین شهر و حاشیه شهری یا مناطق مرکزی شهر یا دیگر مناطقی که دارای بافت فرسوده و شرایط کالبدی نامناسب هستند، از وضعیت نسبتاً مشابهی برخوردار می‌باشند. از طرفی دیگر، باتوجه‌به اینکه نظارت رسمی و غیررسمی در این مناطق از شهر

۴۵. ممتاز، پیشین، ۸۷-۸۵.

۴۶. سلیمی و داوری، پیشین، ۳۲۴-۳۲۳.

۴۷. وایت و هینز، پیشین، ۱۵۳-۱۵۲.

زنجان چندان قابل توجه نمی‌باشد؛ بر همین اساس، افراد بزهکار و هنجارستیز، راحت‌تر به تشکیل و نهادینه کردن خرده‌فرهنگ‌های بزهکاری دامن می‌زنند و این امر موجب می‌شود زمینه انحراف و کج‌روی در این گونه محلات وجود داشته و پایدار گردد و در این راستا افراد مهاجر اگر نتوانند از طریق شیوه‌های قانونی به فرصت‌های اجتماعی و اقتصادی، دست پیدا کنند؛ کم‌کم دچار سرخوردگی شده و جهت رفع نیازهای خود به مؤلفه‌های نامشروع، متوسل گشته و به سمت گروه‌های بزهکار، گرایش پیدا می‌کنند. یکی از فعالیت‌های ملموس این دسته از افراد، خرید و فروش مواد مخدر می‌باشد که این مسئله موجب می‌گردد که مواد مخدر به‌آسانی در دسترس ساکنان این محلات و به‌خصوص قشر جوان که در چنین شرایطی آسیب‌پذیرتر است، قرار گیرد و همچنین عوامل اقتصادی و فرهنگی تحت تأثیر شرایط محیطی و کالبدی، مزید بر علت شده و افراد جامعه را به سمت اعتیاد و مصرف مواد مخدر سوق می‌دهد. در واقع، بررسی‌های صورت گرفته در این پژوهش، حاکی از آن است که یک رابطه معنادار بین معضلات محیطی و کالبدی و گرایش افراد مورد مطالعه به سمت اعتیاد وجود دارد. مع‌الوصف می‌توان گفت که این نظریه، مسئله مورد بحث را در حد قابل توجهی مورد تبیین قرار می‌دهد.

همچنین آنان با مطالعه تاریخچه زندگی بزهکاران جوان و نوجوان دریافتند که جرم با محله‌های خاصی پیوند خورده است. محله‌ها و ساختمان‌های مخروبه‌ای که به‌عنوان انگیزه‌ای برای مصرف هروئین و ... هستند، فرصت‌های مناسبی را برای فعالیت‌های بزهکاران از جمله معامله گران هروئین، مال‌خرهای حرفه‌ای و ... فراهم می‌آورند. در واقع منشأ آن، جریانی دورانی از تغییرات اجتماعی است.^{۴۸} شاو و مک‌کی پذیرفتند که فقر و بیکاری هم می‌تواند علت فشارهای موجود اجتماعی باشند و آن دو معتقد بودند یک ساختار اقتصادی قشر بندی شده و دچار رکود می‌تواند شرایطی به‌وجود آورد که به افزایش وقوع جرم بینجامد.^{۴۹} در این شرایط احتمال کج‌روی شخص و رفتن به سمت اعتیاد بیشتر می‌نماید، چون که دیگر چیزی برای او مهم نخواهد بود.

۲- روش‌شناسی

روش تحقیق در این پژوهش از نوع علی - مقایسه‌ای می‌باشد. جهت سنجش متغیرهای مستقل پرسش‌نامه در مقیاس پنج‌درجه‌ای لیکرت که از گزینه خیلی زیاد با نمره ۵ شروع و به گزینه خیلی کم با نمره ۱ ختم می‌شود، استفاده شد. جامعه آماری تحقیق، معتادان مواد مخدر صنعتی در شهر زنجان می‌باشد. سه مورد از مراکز ترک اعتیاد (کمپ) نوای آرامش، بهاران و طلوع رهایی و یک مرکز مشاوره اعتیاد مهر که از طرف ستاد مبارزه با مواد مخدر و سازمان بهزیستی دارای مجوز فعالیت بودند، انتخاب و معرفی شدند که تعداد افراد تحت درمان در این مراکز ۵۰۰ نفر بودند. در این تحقیق، بر اساس جدول مورگان، حجم نمونه مجموعاً ۱۸۰ نفر به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده

۴۸. ولد، برنارد و اسنیس، پیشین، ۲۰۲-۲۰۱.

۴۹. وایت و هینز، پیشین، ۱۵۴.

از بین افراد مورد مطالعه انتخاب گردیدند. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار آماری SPSS استفاده شد. در این تحلیل از آزمون‌های پی‌رسون برای سنجش هم‌بستگی بین متغیرهای فاصله‌ای، اسپیرمن برای سنجش متغیرهای رتبه‌ای در رابطه با معناداری متغیرها، رگرسیون چندگانه گام‌به‌گام جهت سنجش قدرت پیش‌بینی متغیرهای مستقل استفاده شد. برای جمع‌آوری داده‌ها از دو روش کتابخانه‌ای و میدانی استفاده شد که مباحث تئوری از منابع مربوطه (کتاب، مقاله، پایان‌نامه و ...) و مباحث تجربی هم از مصرف‌کنندگان مواد مخدر صنعتی در این تحقیق، از طریق پرسش‌نامه محقق ساخته به‌دست آمد. پرسش‌نامه، دربرگیرنده پرسش‌هایی مربوط به اطلاعات جمعیت‌شناختی و دموگرافیک مانند سن، جنسیت، میزان درآمد، سطح تحصیلات و ... و همچنین پرسش‌هایی مربوط به نوع مواد مصرفی، سن شروع، نوع آشنایی با مواد، علل گرایش و ... می‌باشد. برای سنجش اعتبار تحقیق از روش اعتبار محتوا استفاده شد؛ بدین‌صورت که پرسش‌نامه موردنظر در اختیار چند تن از اساتید و متخصصین جامعه‌شناسی و جرم‌شناسی قرار گرفت و با بحث و گفتگو با ایشان، درنهایت با جمع‌بندی نظرات آنها به‌دست آمد. برای سنجش پایایی، ابتدا ۳۰ پرسش‌نامه در اختیار جامعه نمونه قرار گرفت و درنهایت، با استفاده از آلفای کرونباخ همه متغیرها بالای ۰/۷۷ سنجیده شد. بدین‌صورت، پایایی تحقیق به‌دست آمد. از افراد مورد مطالعه خواسته شد که به سؤالات پرسش‌نامه، با صداقت پاسخ دهند و نیز به آنها توضیح دادیم که این تحقیق برای یک کار صرفاً علمی است و نه هویت کسی مدنظر است و نه نهاد خاصی بر این امر نظارت و دخالت دارد. بر این اساس، توانستیم اعتماد پاسخگویان را جلب نماییم.

۳- یافته‌ها

بر اساس نتایج به‌دست‌آمده در تحقیق، از نظر سنی بیشترین افراد مورد مطالعه بین ۲۰-۳۰ سال داشتند، یعنی جوانان بودند. از نظر تأهل هم بیشتر مصرف‌کنندگان مجرد می‌باشند. از نظر سطح تحصیلات هم، بیشتر افراد مورد مطالعه به‌ترتیب دارای دیپلم و سیکل بودند. از لحاظ سطح تحصیلات پدر پاسخگویان هم، بیشترین فراوانی مربوط به مقطع ابتدایی بوده و تعداد قابل‌توجهی هم در حد بی‌سواد می‌باشند. در مورد متغیر دلیل تغییر مواد مصرفی از مواد مخدر سنتی به صنعتی باید گفت که بیشتر پاسخگویان یعنی ۳۸/۹ درصد از آنها گزینه «سرخوشی و نشنگی آن کمتر بود» را انتخاب کرده‌اند و تعداد قابل‌توجهی از پاسخگویان هم، سخت‌بودن و زمان‌بر بودن مصرف را مؤثر دانسته‌اند. در رابطه با میزان سن پاسخگویان در زمان اولین مواد مصرفی آنچه قابل‌توجه است اینکه بیشترین پاسخگویان یعنی ۲۴/۵ درصد، اعلام کرده‌اند که در سن ۱۳-۱۸ برای اولین بار مواد مخدر مصرف کرده‌اند و تعداد بسیار کمی، یعنی چهار نفر از پاسخگویان ۳۱-۳۶ سال را انتخاب کرده‌اند. در رابطه با منطقه سکونت در شهر هم باید گفت که بیشترین فراوانی مربوط به بیسیم و بعد از آن مربوط به اسلام‌آباد، سپس دانشسرا و بعد از آن دو منطقه فرودگاه و امجدیه است. افرادی که ساکن بیسیم بودند، ۱۲/۵ درصد از پاسخگویان را تشکیل می‌دهند.

در رابطه با میزان رقم خاکستری بزهکاری در میان جامعه مورد مطالعه، متغیر تعداد دفعات ارتکاب

جرم و دستگیر نشدن آنها در مراجع ذیصلاح، مرتبط با این مسئله بود که در صورت مثبت بودن پاسخ به این متغیر، از پاسخگو خواسته شد تعداد دفعات آن را نیز بیان کند. بیشترین فراوانی یعنی ۴۴/۲ درصد، تعداد یک بار و ۲۳/۳ درصد تعداد ۱۰ بار و تنها ۲/۳ درصد، ۱۱ بار را اعلام نمودند. این امر نشانگر بالا بودن نسبی رقم خاکستری^{۵۰} بزهکاری می‌باشد. همچنین در مورد میزان رقم سیاه^{۵۱} بزهکاری در میان افراد مورد مطالعه، متغیر ارتکاب و مخفی ماندن جرم بیانگر این است که بیش از ۵۰ درصد جامعه مورد مطالعه اذعان کرده‌اند جرایم مختلفی را مرتکب شده‌اند که هیچ‌وقت به نظر مقامات قضایی و انتظامی نرسیده است؛ به طوری که ۱۸/۹ درصد گزینه بیش از ده بار، ۲۸/۴ درصد گزینه ۳-۱ بار، ۹/۵ درصد گزینه ۶-۴ بار، ۳/۲ درصد از پاسخگویان هم گزینه ۹-۷ بار را انتخاب کرده‌اند. هرچند که حدود ۴۰ درصد گزینه اصلاً را انتخاب کرده‌اند ولی باین حال، این نتایج ارقام سیاه بزهکاری را در حد قابل توجه نشان می‌دهد.

جدول ۲- آماره‌های توصیفی متغیرهای مستقل

متغیر	انحراف معیار	میانگین
آنومی	۷/۴۷	۵۷/۰۹
محل سکونت	۴/۴۵	۲۵/۲۹
دسترسی آسان	۲/۸۶	۱۶/۲۶
بیکاری	۲/۶۶	۱۷/۳۹
نمره کل	۴/۳۶	۲۹/۰۷

همان‌طور که در جدول (۲) مشاهده می‌شود، همه متغیرهای فوق به‌عنوان متغیر مستقل تحقیق به یک متغیر فاصله‌ای تبدیل شده‌اند. مقدار میانگین متغیر آنومی ۵۷/۰۹ و مقدار انحراف معیارش ۷/۴۷، مقدار میانگین متغیر محل سکونت ۲۵/۲۹ و مقدار انحراف معیارش ۴/۴۵، مقدار میانگین متغیر دسترسی آسان ۱۶/۲۶ و مقدار انحراف معیارش ۲/۸۶، مقدار میانگین متغیر بیکاری ۱۷/۳۹

۵۰. رقم خاکستری بزهکاری هم به کلیه اعمال خلاف قانونی اطلاق می‌شود که به اطلاع دستگاه‌های انتظامی و قضایی رسیده است؛ اما ممکن است علی‌رغم شروع به تحقیق و اعلام جرم، به دلایل مختلفی، برخی از موضوعات منجر به صدور حکم محکومیت نشده باشد. در این رابطه، مصونیت از تعقیب، بایگانی نمودن پرونده به دلیل صدور قرار منع تعقیب، موقوفی تعقیب یا حکم تبرئه از جمله علل عدم احتساب در آمار خواهند بود. ضمن آنکه جرایمی که به دلیل کم‌اهمیت بودن یا فراوانی و عادی شدن، پلیس آنها را مورد تعقیب قرار نمی‌دهد. مثل سرقت از مغازه‌های بزرگ به‌خاطر شایع بودن آن و عدم ظرفیت دستگاه‌های قضایی و انتظامی، عملاً از پیگیری آن صرف‌نظر می‌شود. علی‌نحوی توانا، پیشین، ۱۰۰.

۵۱. در مورد رقم سیاه بزهکاری هم بایستی گفت که از نظر آمار و ارقام، تعدادی از جرایم به‌صورت ناشناخته می‌مانند، زیرا جرایم ارتكابی همیشه در آمارهای جنایی منعکس نمی‌شوند و مواردی که افساء نمی‌شوند؛ مرتکبان آنها نیز تحت تعقیب قرار نمی‌گیرند. جرم‌شناسان آنها را «رقم سیاه بزهکاری» نامیده‌اند. علی‌حسین نجفی ابرنآبادی، تقریرات درس جرم‌شناسی، به کوشش غلامرضا جلالی (شیراز: دانشگاه شیراز، ۱۳۷۰)، ۱۱۵.

و مقدار انحراف معیارش ۲/۶۶ بوده و نمره کل میانگین ۲۹/۰۷ و نمره کل انحراف معیار هم ۴/۳۶ می‌باشد.

یافته‌های استنباطی این تحقیق در سه قسمت آزمون فرضیات، تحلیل هم‌بستگی بین متغیرها و رگرسیون چندگانه گام به گام به صورت زیر مورد بررسی قرار گرفت. باتوجه به اینکه عدد مقابل ۰/۰۰۰ که در جدول (۳) به دست آمده، به عنوان سطح معناداری که کوچک‌تر از ۰/۰۱ می‌باشد، فرضیات تحقیق همگی در سطح ۰/۹۹ معنادار بوده و مورد تأیید قرار گرفته است.

فرضیه اول: به نظر می‌رسد بین محل سکونت و گرایش به مصرف مواد مخدر صنعتی رابطه وجود دارد. این فرضیه طبق جدول شماره (۳) تأیید شد که رابطه معنادار و مثبت بین متغیرهای محل سکونت و اعتیاد به مواد مخدر وجود دارد و شدت آن باتوجه به ضریب همبستگی پیرسون ۰/۶۳۲ بیش از متوسط و حدوداً قوی است؛

فرضیه دوم: به نظر می‌رسد بین دسترسی آسان و گرایش به مصرف مواد مخدر صنعتی رابطه وجود دارد. این فرضیه طبق جدول شماره (۳)، تأیید شد که رابطه معنادار و مثبت بین متغیرهای دسترسی آسان و اعتیاد به مواد مخدر وجود دارد و شدت آن باتوجه به ضریب همبستگی پیرسون ۰/۵۵۱ کمی بیش از متوسط است؛

فرضیه سوم: به نظر می‌رسد بین بیکاری و گرایش به مصرف مواد مخدر صنعتی رابطه وجود دارد. این فرضیه طبق جدول شماره (۳)، تأیید شد که رابطه معنادار و مثبت بین متغیرهای بیکاری و اعتیاد به مواد مخدر وجود دارد و شدت آن باتوجه به ضریب همبستگی پیرسون ۰/۵۳۴ کمی بیش از متوسط است؛

فرضیه چهارم: به نظر می‌رسد بین آنومی و گرایش به مصرف مواد مخدر صنعتی رابطه وجود دارد. این فرضیه طبق جدول شماره (۳)، تأیید شد که رابطه معنادار و مثبت بین متغیرهای آنومی و اعتیاد به مواد مخدر وجود دارد و شدت آن باتوجه به ضریب همبستگی پیرسون ۰/۷۴۹ در حد قوی است.

جدول ۳- هم‌بستگی بین متغیرهای مستقل و متغیر اعتیاد به مواد مخدر صنعتی

متغیر	ضریب هم‌بستگی	.Sig	نوع آزمون
محل سکونت و مهاجرت	۰/۶۳۲**	۰/۰۰۰	پیرسون
دسترسی آسان	۰/۵۵۱**	۰/۰۰۰	پیرسون
بیکاری	۰/۵۳۴**	۰/۰۰۰	پیرسون
آنومی	۰/۷۴۹**	۰/۰۰۰	پیرسون

۵۲. دوستاره (***) در کنار ضریب هم‌بستگی به معنای رابطه معنادار در سطح ۹۹ درصد، یک ستاره (*) معناداری ←

برای تعیین رابطه بین متغیرهای زمینه‌ای، متغیرهای مستقل و متغیر وابسته تحقیق، برحسب نیاز از ضرایب هم‌بستگی پیرسون، اسپیرمن استفاده شد. برای این منظور هم‌بستگی بین متغیرهای زمینه‌ای و مستقل محل سکونت و مهاجرت، دسترسی آسان، بیکاری و انومی با متغیر اعتیاد به مواد مخدر صنعتی (متغیر وابسته تحقیق) محاسبه شد.

هم‌بستگی بین متغیرها (زمینه‌ای و مستقل) و اعتیاد به مواد مخدر صنعتی: همان‌طور که در جدول شماره (۴) مشاهده می‌شود، از میان ویژگی‌های فردی پاسخگویان، متغیر سطح تحصیلات پاسخگو دارای رابطه معنادار و منفی در سطح معناداری ۹۵ درصد، نشان داد. لذا با افزایش سطح تحصیلات، اعتیاد به مواد مخدر کاهش یافته است. به عبارت دیگر افراد با تحصیلات پایین‌تر گرایش بیشتری به اعتیاد داشته‌اند. متغیر سطح تحصیلات پدر رابطه معنادار و منفی در سطح معناداری ۹۹ درصد داشته است؛ بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که با افزایش سطح تحصیلات پدر، گرایش فرد نسبت به مصرف مواد مخدر کاهش پیدا کرده است و به عبارتی اغلب افراد معتاد از خانواده‌هایی بودند که پدر آنان از تحصیلات عالی برخوردار نبود.

متغیر سن پاسخگو در اولین مصرف رابطه معنادار و منفی در سطح معناداری ۹۹ درصد به دست آمد؛ بنابراین هرچه اعتیاد فرد در سنین پایین‌تر رخ داده است، تأثیر علل (موردبررسی) اعتیاد به مواد مخدر را در وقوع اعتیاد مؤثرتر دانسته است. بررسی هم‌بستگی بین متغیرهای مستقل تحقیق شامل محل سکونت و مهاجرت، دسترسی آسان، بیکاری و انومی با متغیر اعتیاد به مواد مخدر صنعتی، رابطه بین همه متغیرهای مذکور را با متغیر وابسته معنادار و مثبت، در سطح معناداری ۹۹ درصد را نشان داد.

وجود رابطه معنادار مثبت بین متغیرهای محل سکونت و مهاجرت و اعتیاد به مواد مخدر را چنین می‌توان تفسیر کرد که سکونت در محل‌هایی که افراد گرایش بیشتری به کارهای خلاف دارند، یا محل‌های فقیرنشین، تأثیر مثبتی در اعتیاد فرد داشته است. همچنین در مهاجرت‌هایی که به دلیل مشکلات اقتصادی (اغلب به مناطق فقیرنشین) صورت می‌گیرد، احتمال روی آوردن فرد به اعتیاد بیشتر می‌شود. در واقع، رابطه‌ی معنادار و مثبتی بین دو متغیر دسترسی آسان و اعتیاد به مواد مخدر، با مواردی از قبیل وجود محیط اجتماعی ناسالم که مواد مخدر صنعتی به وفور، با سهولت و بدون وجود هیچ مانع، محدودیت و کنترلی از سوی مسئولین و با صرف هزینه‌ای ناچیز، در اختیار افراد مختلف قرار گرفته است، برقرار است. وجود رابطه معنادار و مثبت بین متغیرهای بیکاری و اعتیاد به مواد مخدر را چنین می‌توان تشریح کرد که با بیکار شدن فرد که اغلب با ناامیدی از پیدا کردن مجدد شغل یا نداشتن سرمایه اولیه برای خوداشتغالی همراه بوده و امکان روی آوردن فرد به اعتیاد نیز بیشتر می‌شود.

متغیر انومی رابطه معنادار و مثبتی با متغیر اعتیاد نشان داد لذا می‌توان چنین نتیجه گرفت که

در سطح ۹۵ درصد می‌باشد.

نقش همه عوامل مربوط به آنومی از قبیل عدم دسترسی به امکانات ورزشی و رفاهی سالم، ناامیدی از وجود حس مسئولیت و رسیدگی به مشکلات توسط مسئولان، داشتن دیدگاهی مادی به زندگی و بی‌اهمیت پنداشتن معنویات، رونق گرایش به پوچی در زندگی و ... در بروز اعتیاد، قابل تأمل است.

جدول ۴- هم‌بستگی بین متغیرهای زمینه‌ای و مستقل با اعتیاد به مواد مخدر صنعتی

متغیر	ضریب هم‌بستگی	Sig.	نوع آزمون
سن	۰/۰۳۶	۰/۷۱۹	پیرسون
تعداد دفعات ارتکاب جرم و دستگیر نشدن	۰/۰۹۳	۰/۵۵۱	پیرسون
محل سکونت و مهاجرت	۰/۶۳۲**	۰/۰۰۰	پیرسون
دسترسی آسان	۰/۵۵۱**	۰/۰۰۰	پیرسون
بیکاری	۰/۵۳۴**	۰/۰۰۰	پیرسون
آنومی	۰/۷۴۹**	۰/۰۰۰	پیرسون
سطح تحصیلات	-۰/۲۵۱*	۰/۰۱۲	اسپیرمن
سطح تحصیلات پدر	-۰/۳۳۷**	۰/۰۰۱	اسپیرمن
سن پاسخگو در اولین مصرف	-۰/۲۸۸**	۰/۰۰۴	اسپیرمن
دفعات ارتکاب جرم و مخفی ماندن آن	-۰/۰۱۳	۰/۹۳۳	اسپیرمن

به منظور بررسی شدت تأثیر متغیرهای مستقل مؤثر بر اعتیاد به مواد مخدر صنعتی از رگرسیون چندگانه به روش گام‌به‌گام استفاده شده که نتیجه آن در جدول شماره (۵) نشان داده شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود از بین متغیرهایی که با اعتیاد به مواد مخدر صنعتی دارای رابطه معنادار بودند، متغیر آنومی بیشترین اثر را بر اعتیاد به مواد مخدر صنعتی داشته است یا به عبارتی بیشترین قدرت پیش‌بینی را در رابطه با این مسئله نشان داده است، به طوری که حدود ۵۷ درصد تغییرات مربوط به توانمندی توسط این متغیر تبیین می‌شود و به ازای یک واحد تغییر در انحراف معیار متغیر آنومی، انحراف معیار متغیر اعتیاد به مواد مخدر صنعتی به میزان ۰/۴۵۸ واحد تغییر پیدا می‌کند. معادله اثر متغیرهای مستقل بر اعتیاد به مواد مخدر صنعتی (متغیر وابسته) به صورت زیر است:

$$Y = 5/446 + 1/71x_1 + 0/967x_2 + 0/147x_3$$

جدول ۵- رگرسیون چندگانه گام به گام علل اعتیاد به مواد مخدر صنعتی

متغیر	B	Beta	T	Sig	R	R ²	A R ²
آنومی	۱/۱۷۱	۰/۴۵۸	۳۳/۲۲۴	۰/۰۱۵	۰/۷۵۴	۰/۵۶۹	۰/۵۶۴
محل سکونت و مهاجرت	۰/۹۷۶	۰/۲۲۹	۱۶/۱۴۳	۰/۰۰۰	۰/۸۹۵	۰/۸۰۱	۰/۷۹۷
دسترسی آسان	۰/۱۴۷	۰/۱۷۳	۱۲/۸۸۲	۰/۰۰۰	۰/۹۹۴	۰/۹۸۷	۰/۹۸۶

نتیجه

از میان ویژگی‌های فردی پاسخگویان، متغیر سطح تحصیلات پاسخگو رابطه معنادار و منفی، در سطح معناداری ۹۵ درصد، را نشان داد. لذا با افزایش سطح تحصیلات، اعتیاد به مواد مخدر کاهش یافته است. به عبارت دیگر، افراد با تحصیلات پایین‌تر، گرایش بیشتری به اعتیاد داشته‌اند. در واقع، درصد خیلی کمی از افراد، تحصیلات عالی داشتند. این نتیجه با تحقیق محمدی (۱۳۸۷)، صالحی جونقالی (۱۳۷۹)، تاتار و همکاران (۱۳۹۴)، حجاریان و قنبری (۱۳۹۲)، اسلام (۲۰۰۰) و زیاری (۱۳۹۰) همسو می‌باشد. محمدی در کار خود به این نتیجه دست یافت که سطح تحصیلات معنادان با کاهش نسبی و بیشتر در سطح خواندن و نوشتن و سیکل همراه بوده و درصد نسبتاً کمی هم تحصیلات عالی داشته‌اند. این امر بیانگر این است که تحصیلات نزد جامعه معنادان در سطح بسیار پایینی نسبت به سطح سواد کل جامعه قرار دارد. زیاری نیز به این نتیجه دست یافت که بین میزان تحصیلات و ارتکاب جرم، رابطه منفی و معناداری وجود دارد. می‌توان گفت نتایج حاکی از آن می‌باشد که بیشترین مصرف‌کنندگان دارای مدرک دیپلم و کمترین آنها دارای مدرک کارشناسی و بالاتر بوده‌اند. نتایج تحقیق نازرول اسلام^{۵۳} (۲۰۰۰) نشان داد که جوانان معتاد با سطح تحصیلات متوسطه، از درآمدهای پایین و متوسط نسبت به سایرین برخوردار بوده‌اند. این نتیجه با تحقیق یوسفی و خالدیان (۱۳۹۱) همسو نیست. چون آنها به این نتیجه رسیدند که تحصیلات هیچ تأثیری در اعتیاد افراد ندارد.

متغیر سطح تحصیلات پدر رابطه معنادار و منفی در سطح معناداری ۹۹ درصد داشته است؛ بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که با افزایش سطح تحصیلات پدر، گرایش فرد نسبت به مصرف مواد مخدر کاهش پیدا کرده است و به عبارتی اغلب افراد معتاد از خانواده‌هایی بودند که پدر آنان از تحصیلات عالی برخوردار نبود. این نتیجه با یافته‌های بیات و همکاران (۱۳۹۱) همسو می‌باشد. آنها به این نتیجه رسیدند که بین میزان تحصیلات پدر و گرایش فرزندان به سمت اعتیاد و مواد مصرفی رابطه معکوس و معناداری وجود دارد. متغیر سن پاسخگو در اولین مصرف رابطه معنادار و منفی در سطح معناداری ۹۹ درصد به دست آمد؛ بنابراین هرچه اعتیاد فرد در سنین پایین‌تر رخ داده است، تأثیر

53. Sk. Nazrul Islam, "Sexuel Life Style, Drug Habit and Social Demographic Status of Drug Addict in Bangladesh," *Public Health* 114 (2000): 118-134.

علل (موردبررسی) اعتیاد به مواد مخدر را در وقوع اعتیاد مؤثرتر دانسته است. این نتیجه با تحقیق در تاج (۱۳۸۹)، ممتاز و همکاران (۲۰۰۹) و راستینه (۱۳۹۲) همسو می‌باشد؛ چراکه آنها به این نتیجه رسیدند که هرچه سن شروع مصرف پایین‌تر باشد، احتمال گرایش فرد به مصرف مواد مخدر جدید بیشتر است. دعاگویان و حبیب‌زاده (۱۳۹۰) به این نتیجه رسیدند که از نظر سنی، مواد مخدر صنعتی، بیشتر توسط جوانان و نوجوانان در جمع دوستان مصرف می‌شود. طبق یافته‌های جلالی (۱۳۹۱) حس کنجکاوی فرد، نگرش مثبت به مواد مخدر، نقش «خانواده، جامعه و عوامل فردی نظیر سن، تحصیلات و ...» در گرایش جوانان به مواد مخدر تأثیر دارد. نتایج نشان داد که بین محل سکونت و مهاجرت و اعتیاد به مواد مخدر صنعتی رابطه وجود دارد؛ یعنی افراد هرچقدر در محلات جرم‌خیز و نابسامان زندگی کند یا از محلات سالم و قانون‌مدار به محلات آلوده مهاجرت کنند، بر انحراف و بزهکاری شخص تأثیر خواهد گذاشت هرچند که ممکن است بعضی از افراد، علی‌رغم سکونت در چنین محیطی مرتکب هیچ‌گونه عمل مجرمانه نشوند ولی اعتقاد بر این است که محیط زندگی بر رفتار تأثیرگذار است. این نتیجه با تحقیق یوسفی و همکاران (۱۳۹۱)، زیاری (۱۳۹۰)، زکی (۱۳۹۱)، محمدی (۱۳۸۷)، کلاتنری و همکاران (۱۳۸۸) و (۱۳۸۹)، بنی‌فاطمه و همکاران (۱۳۹۱) و مساواتی‌آذر (۱۳۷۳) همسو می‌باشد.

کلاتنری و همکاران در بررسی بوم‌شناسی شهر زنجان به این نتیجه رسیدند که پراکندگی نقاط مربوط به جرم اعتیاد و سوءمصرف مواد مخدر، موجب شکل‌گیری قانون جرم‌خیز اعتیاد و سوءمصرف مواد مخدر در شهر زنجان شده است. مهم‌ترین قانون جرم‌خیز اعتیاد و سوءمصرف مواد مخدر، منطبق بر منطقه اسکان غیررسمی بیسیم و پس از آن منطقه فرودگاه می‌باشد. میزان وقوع جرایم در بیسیم بسیار زیاد است، به‌گونه‌ای که ۲۶/۸ درصد کل جرایم سوءمصرف مواد مخدر شهر زنجان در این منطقه رخ داده است. بنی‌فاطمه و همکاران در یافته‌های خود به این نتیجه دست یافتند که بین منطقه سکونت و بزهکاری رابطه معناداری وجود دارد که در این میان بیشترین بزهکاری را منطقه ۳ که شامل بیسیم، کوچه‌مشکی، امجدیه، اسلام‌آباد، محله بازار و ... می‌شود، داراست. آنها در تحقیق دیگری نیز منطقه بیسیم را به‌عنوان بخش مرکزی شهر، یکی از جرم‌خیزترین مناطق یافتند که این محدوده از شهر از جمله مناطق پرتراکم و پرمسئله شهر زنجان از نظر کالبدی می‌باشند.

زکی در تحقیق خود به این نتیجه دست یافت که بین مهاجرت و کنترل یا عدم کنترل اجتماعی و ارتکاب جرم یک رابطه معنادار وجود دارد؛ یعنی زمانی که افراد از محیط‌های کوچک به کلان‌شهرها مهاجرت می‌کنند، ساختار سنتی جامعه از بین رفته و کنترل اجتماعی را در محیط جدید و جایی که افراد مراقب رفتار همدیگر نیستند، از دست می‌دهند و زمینه برای ارتکاب جرم فراهم می‌شود. طبق تحقیق محمدی، درصد قابل توجهی از معتادان از محل سکونت و سرپناه مناسبی برخوردار نیستند و اغلب در حاشیه شهرها زندگی خود را می‌گذرانند.

این نتیجه با تحقیق رضاخانی‌مقدم و همکاران (۱۳۹۱) همسو نمی‌باشد؛ زیرا آنها در کار خود به این نتیجه دست یافتند که بین محل سکونت و سوءمصرف مواد مخدر رابطه معناداری وجود ندارد. یافته‌های این تحقیق از نظریه بی‌سازمانی اجتماعی شاو و مک‌کی حمایت می‌کند. آن دو معتقد

بودند که در بعضی از مناطق شهری، وضعیت‌هایی وجود دارند که زمینه‌ساز بزهکاری هستند. آنها دریافتند افرادی که از یک محیطی به محیط جدید مهاجرت می‌کنند، الگوی سکونت آنها قابل توجه بوده و معمولاً در مناطق بی‌سازمان از نظر اجتماعی سکنی می‌گزینند، لذا این مسئله در بزهکاری این اشخاص، تأثیر بسزایی دارد. این امر، بیشتر به مناطق فقیرنشین و کم‌درآمد اختصاص دارد. آنها همچنین روابط بین بزهکاری و تغییرات جمعیتی، خانه‌های مخروبه، زاغه‌نشینی، فقر و ... را نشان دادند.^{۵۴} در راستای نظریه بی‌سازمانی اجتماعی، مهاجرت و تحرک زیاد، دیگر فرصتی برای برقراری رابطه پایدار با افراد یا اشیاء باقی نمی‌گذارد و آن احساس تعهد و ریشه دوانیدن و دلبسته شدن رو به ضعف می‌نهد. به همین خاطر، آنچه به نظر می‌رسد این است که بالا بودن میزان مهاجرت، موجب سست شدن و گسیختگی علقه‌های خانوادگی و پیوندهای دوستی خواهد شد که این امر نیز به منزله شرایط مستعدکننده بروز جرایم مواد مخدر است. باتوجه به نظریه بوم‌شناسی، می‌توان گفت که به دلیل افزایش مهاجرت، به خصوص از روستاهای اطراف به شهر زنجان و مواجه شدن با نوعی تضاد فرهنگی و نیز نبود امکانات رفاهی - اقتصادی در محیط روستایی و عدم توانایی اقتصادی مهاجران، اغلب آنها در مناطق غیررسمی مثل بیسیم، دانشسرا، اسلام‌آباد و حاشیه شهر ساکن می‌شوند که این مناطق به تبع ویژگی‌های کالبدی و فرهنگی که دارد، عمدتاً شلوغ و پرجمعیت، دارای محلات جرم‌زا و آلوده بوده و ارتکاب جرایمی نظیر تهیه، توزیع و مصرف مواد مخدر در آنها به سهولت صورت می‌گیرد. باندها و گروه‌های کوچک تهیه و توزیع مواد مخدر معمولاً در این محلات شکل گرفته و فعالیت می‌کنند.

نتایج تحقیق نشان داد که بین بیکاری و اعتیاد به مواد مخدر صنعتی رابطه وجود دارد. زمانی که فرد در جامعه مشغول به کاری هست، معمولاً فرصت رفتن به دنبال کج‌روی را ندارد؛ ولی زمانی که افراد جامعه شغلی برای تأمین نیازهای خود ندارند و از طرفی به خاطر اوقات فراغت بیش از حد، افکار مجرمانه را در سر خود می‌پروراند، ممکن است به سمت اعتیاد و سایر رفتارهای مجرمانه گرایش پیدا کنند. این نتیجه با تحقیق یوسفی و همکاران (۱۳۹۱)، حاجلی و همکاران (۱۳۸۹)، کلانتری و همکاران (۱۳۸۹)، سیام (۱۳۸۵)، حجاریان و همکاران (۱۳۹۲)، امیرپور و همکاران (۱۳۹۱)، یاراحمدی و همکاران (۱۳۹۴) و محمدی (۱۳۸۷) همسو می‌باشد.

محمدی در تحقیق خود به این نتیجه دست یافت که اکثریت قریب به اتفاق معتادان (حدود ۸۰ درصد) یا بیکار هستند و یا مشاغل خود را به واسطه اعتیاد از دست داده‌اند. حجاریان و همکاران نیز به این نتیجه دست یافتند که بیکاری تأثیر بسزایی در اعتیاد به مواد مخدر دارد. یاراحمدی و همکاران به این نتیجه رسیدند که بین بیکاری و اعتیاد به مواد مخدر و روان‌گردان‌ها رابطه معناداری کمتری وجود داشته است. در تحقیق حاجلی و همکاران، بیشتر پاسخگویان اذعان داشته‌اند که در آینده بیکاران به میزان زیاد به مصرف مواد مخدر روی خواهند آورد. همچنین بر این مسئله صحه

۵۴. حسین بنی‌فاطمه، محمد عباس‌زاده و داوود فاطمی، «بی‌سازمانی اجتماعی و بزهکاری نوجوانان پسر شهر زنجان»، فصلنامه مطالعات امنیت اجتماعی ۳۱ (۱۳۹۱)، ۳۱.

گذاشته‌اند که داشتن شغل، یکی از عوامل مؤثر بر پیشگیری از مصرف مواد مخدر بوده است. این نتیجه با یافته‌های رئیسی (۱۳۹۲) همسو نبوده است. وی به این نتیجه رسید که بیکاری نمی‌تواند اعتیاد به مواد مخدر صنعتی را تبیین نماید؛ بنابراین رابطه این دو متغیر معنادار نبود.

این یافته‌ها از تئوری مرتن و دورکیم حمایت می‌کند. به نظر دورکیم زمانی که در جامعه تغییرات سریع اجتماعی و اقتصادی رخ می‌دهد، موجب آشفتگی اجتماعی می‌شود زیرا آنومی موجب اختلال و شکاف عظیم بین ابزار دستیابی به اهداف و آرزوها شده و خواسته‌های مردم را نامحدود می‌کند. مثلاً در شرایط تحول سریع اقتصادی، وقتی کارخانه‌ها صنعتی و ماشینی می‌شود، بیکاری افراد زیادی را سبب شده و در نتیجه زمینه را برای جرم و انحراف، فراهم می‌سازد. آنومی مرتن هم در واقع، بیانگر یک خصلت ثابت جامعه‌ای است که هرگز نمی‌تواند تناقض میان ارزش موفقیت را با شیوه‌های قانونی دستیابی به آن حل کند. جامعه‌ای که در آن، فرهنگ و ساخت اجتماعی با یکدیگر همسو نبوده و علی‌رغم وجود ثروت و رفاه اقتصادی در آن، نمی‌تواند فرصت‌های مساوی در اختیار افراد قرار دهد و جامعه‌ای شدیداً نابرابر می‌باشد.^{۵۵} در الگوی مرتن، آنومی فشاری است که هنگام ستیز اهداف و هنجارهای پذیرفته‌شده جامعه با واقعیت‌های اجتماعی بر افراد، وارد می‌آید. فرد در چنین شرایطی در تعامل با جامعه دچار تضاد و تضعیف هنجاری می‌شود. این وضعیت، ارزش‌ها و اهداف مشترک را از اعضای جامعه می‌گیرد و موجب می‌شود که آنان، دیگر رهنمودهای رفتاری و خطوط راهنمای اخلاقی روشنی را برای خود نیابند.^{۵۶} این وضعیت فرد را به سمت کج‌روی سوق می‌دهد. بیکاری یک متغیر جمعیتی است که می‌توان آن را به آنومی نسبت داد؛ زیرا بیکاری می‌تواند موجب گسیختگی از نقش‌های اجتماعی و روابط برای اشخاص بیکار و همچنین سایر کسانی که در آن جامعه هستند، شود. به همین خاطر، بیکاری با جرایم مواد مخدری مرتبط می‌باشد. به اعتقاد کی‌نیا (۱۳۶۰) فقر، بیکاری و فشارهای ناشی از مهاجرت، متغیرهایی هستند که می‌توانند نقش محوری برای نظریه‌های فشار داشته باشند.

نتایج نشان داد که بین دسترسی آسان و اعتیاد به مواد مخدر صنعتی رابطه وجود دارد؛ یعنی هرچه خرید و فروش مواد مخدر به راحتی در جامعه صورت بگیرد و افراد بدون هیچ محدودیتی و یا با محدودیت کمتر بتوانند مواد موردنیاز خود را تأمین نمایند و نیز شیوع آزمایشگاه‌های خانگی تولیدکننده مواد مخدر صنعتی، مواد مصرفی معتادین را به راحتی در دسترس آنها قرار می‌دهند که امر گرایش افراد به سمت اعتیاد به مواد مخدر به خصوص صنعتی را تشدید خواهد نمود.

این نتیجه با تحقیق دهقانی (۱۳۸۳)، حجاریان و همکاران (۱۳۹۲)، دعاگویان و همکاران (۱۳۹۰)، خلیلی (۱۳۸۶)، خادمیان و همکاران (۱۳۸۷)، آقابخشی و همکاران (۱۳۸۸)، خطیب‌طرقبه (۱۳۹۱) و کلانتری و همکاران (۱۳۸۹) همسو می‌باشد. دهقانی در تحقیق خود به این نتیجه دست یافت که سهولت ساخت و دسترسی آسان یکی از علل گرایش به مواد مخدر صنعتی می‌باشد. خلیلی در

۵۵. ممتاز، پیشین، ۶۸

۵۶. سلیمی و داوری، پیشین، ۳۲۸.

تحقیق خود به این نتیجه دست یافت که دسترسی آسان به مواد مخدر یکی از مهم‌ترین عوامل اعتیاد فرد محسوب می‌شود. حجابیان و همکاران در یافته‌های خود به این نتیجه رسیدند که دسترسی آسان به مواد مخدر صنعتی یکی از مؤثرترین عوامل اعتیاد می‌باشد و ۶۵ درصد پاسخ‌دهندگان بر این مسئله اذعان نموده‌اند. این نتایج از تئوری شاو و مک‌کی حمایت می‌کند. شاو و مک‌کی در یافته‌های خود، به این نتیجه رسیدند که زمانی که افراد جامعه در محلات نابسامان شهری ساکن می‌شوند، به دلیل ضعف کنترل اجتماعی رسمی و غیررسمی در این مکان‌ها و نیز ارتکاب اعمال کج‌روانه مثل خرید و فروش مواد مخدر، وجود ساختمان‌های مخروبه در این محلات و ... جوانان و نوجوانان به گروه‌های کج‌رو ملحق شده و به‌خاطر سهولت دسترسی به مواد مخدر در این بخش از شهر، احتمال اعتیاد افراد زیاد است.

در مناطقی که سهولت بیشتری برای دسترسی به مواد مخدر وجود دارد، افراد فرصت بیشتری برای ارتکاب جرایم مواد مخدری دارند، زیرا در چنین مناطقی، موقعیت‌هایی برای افراد فراهم می‌شود که تا مرتکب جرایمی مرتبط با مواد مخدر گردند.

نتایج نشان داد که بین آنومی و اعتیاد به مواد مخدر صنعتی رابطه وجود دارد. زمانی که جامعه دچار هنجارگسیختگی می‌شود و افراد جامعه دچار یأس و ناامیدی می‌گردند و نسبت به ساختارهای جامعه بدگمان شده و احساس می‌کنند که جامعه امکانات و حقوق آنها را برای رسیدن به اهداف موردقبول جامعه، از آنها دریغ می‌کند. این امر موجب می‌شود که آنها به دنبال راه‌های نامشروع و غیرقانونی باشند. افرادی که به سمت اعتیاد می‌روند، معمولاً خود را از صحنه جامعه کنار کشیده و روش انزوا را در پیش می‌گیرند. لذا می‌توان چنین نتیجه گرفت که نقش همه عوامل مربوط به آنومی؛ از قبیل عدم دسترسی به امکانات ورزشی و رفاهی سالم، ناامیدی از وجود حس مسئولیت و رسیدگی به مشکلات توسط مسئولان، داشتن دیدگاهی مادی به زندگی و بی‌اهمیت پنداشتن معنویات، رونق گرایش به پوچی در زندگی و ... در بروز اعتیاد، قابل تأمل است.

این نتیجه با تحقیق کلانتری و همکاران (۱۳۸۹)، پورافکاری و همکاران (۱۳۹۰)، چلبی و همکاران (۱۳۸۴)، کوثری (۱۳۸۲)، صالحی جونقالی (۱۳۷۹)، ارفورد^{۵۷} (۱۹۹۴)، مظفر و همکاران (۱۳۸۸)، آقابخشی و همکاران (۱۳۸۸) و رضاخانی مقدم و همکاران (۱۳۹۱) همسو می‌باشد. کلانتری و همکاران به این نتیجه دست یافتند که نبود مکان مناسب برای گذران اوقات فراغت جوانان و وجود نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی موجب گرایش افراد به سمت بزهکاری و سوءمصرف مواد مخدر شده است. رضاخانی مقدم و همکاران به این نتیجه دست یافتند که تفریح، سرگرمی و کسب لذت اصلی‌ترین علل جذب افراد مورد مطالعه به سوی مصرف مواد مخدر بود که این عامل با نظر آنومی مرتن و دورکیم مرتبط می‌باشد. یافته‌های آقابخشی و همکاران نیز بیانگر این است که فشارهای اجتماعی در گرایش جوانان بر مواد مخدر صنعتی مؤثر بوده است؛ چراکه افراد مورد مطالعه اذعان داشته‌اند که مواد صنعتی بر کاهش فشار اجتماعی نسبت به آنها تأثیر قابل توجهی داشته

است. نتایج مطالعات ارفورد درخصوص اعتیاد در میان دانشجویان آمریکایی، نشانگر این است که اکثر دانشجویانی که معتاد شده‌اند، دچار سرخوردگی‌های ساختاری و محیطی بودند. عدم‌رسیدگی به خواسته‌های عاطفی آنها توسط اجتماع، از علل گرایش آنها به اعتیاد است.^{۵۸} نتیجه این تحقیق با کار ایدر و همکاران (۱۳۹۱) همسو نبوده است. آنها در بررسی‌های خود رابطه معناداری بین احساس بی‌هنجاری (آنومی) و اعتیاد به مواد مخدر نیافتند.

دورکیم با طرح مفهوم آنومی معتقد بود که همواره در جوامع یک‌سری هنجارهای اخلاقی برای تنظیم و هدایت رفتار کنشگران وجود دارد، اما تحت شرایط خاصی نظیر بحران‌های اقتصادی و تغییرات سریع اجتماعی، این هنجارها جنبه کنترل و تنظیم‌کنندگی خود را از دست می‌دهند که این امر زمینه را برای انحراف آماده می‌کند. وجدان جمعی در واقع، کار نظارت غیررسمی را برعهده داشته و حقوق و وظایف افراد، معین می‌باشد، در این وضعیت ناهنجاری کمتر اتفاق می‌افتد؛ اما با ضعیف شدن روح جمعی و آزاد شدن فرد از سلطه آن، زمینه‌های دیگری شکل می‌گیرند که امکان کج‌رفتاری را پدید می‌آورد. دورکیم معتقد است که اقتدار اخلاق در یک جامعه تا جایی برای مردم قابل قبول است که این اخلاق با شرایط مادی زندگی مطابقت داشته باشد. حال اگر افراد، مجبور به انجام نقش‌هایی باشند که با استعدادهایشان مطابقت نداشته باشد، وضعیت آنومیک پیش می‌آید.^{۵۹} نظریه آنومی مرتن یکی از نظریه‌های ساختار اجتماعی است. احساس فشار (آنومی) زمانی به‌وجود می‌آید که بین آرزوها و اهداف فرهنگی نظیر موفقیت مالی از یک سو و فرصت‌های ساختاری مانند آموزش و استخدام از سوی دیگر، تنش و برخورد وجود دارد که این امر موجب می‌شود که برخی افراد نتوانند به چنین موفقیت‌هایی دست پیدا کنند. نابرابری‌های ساختاری بر روی بسیاری از اشخاص به‌ویژه طبقه پایین جامعه فشار وارد می‌کند و افرادی که فرصت‌های کمتری برای به‌دست‌آوردن اهداف خود دارند، به‌علت ناتوانی در دستیابی به اهداف اجتماعی، دچار احساس خشم و نفرت شده و همین امر آنها را به استفاده از راه‌های غیرقانونی و بروز رفتار منحرفانه متمایل می‌سازد.^{۶۰} بر اساس تئوری مرتن، افراد معتاد با انتخاب شیوه گوشه‌گیری، خود را از صحنه اجتماع، کنار می‌کشند. در تحلیل این نتایج باید گفت که نظریه مرتن در بین نظریه‌های ساختاری از قدرت تبیینی بالایی برخوردار است.

آنچه در تبیین نظری رابطه مستقیم بین وضعیت آنومیک و جرایم مواد مخدری می‌توان گفت، این است که هرگاه شیرازه نظم‌های اجتماعی از هم گسیخته گردد، نفوذ نظارت‌کننده جامعه بر گرایش‌های فردی، دیگر کارایی خود را از دست خواهد داد و افراد جامعه به حال خود واگذار خواهند شد. در این موقعیت، آرزوهای فردی، دیگر با هنجارهای مشترک تنظیم نمی‌شود و در نتیجه، افراد از راهنمایی‌های اخلاقی بی‌بهره می‌مانند و هر کسی فقط اهداف شخصی خود را دنبال می‌کند. در

۵۸. یوسفی و خالدیان، پیشین، ۸۴.

۵۹. فریده ممتاز، پیشین، ۵۶-۵۵.

۶۰. شهلا معظمی، بزهرکاری کودکان و نوجوانان (تهران: نشر دادگستر، ۱۳۹۳)، ۱۷۰.

وضعیت آنومیک، جامعه نفوذ خود را از دست می‌دهد.^{۶۱}

هدف پژوهش حاضر، شناخت و بررسی عوامل محیطی مؤثر بر اعتیاد به مواد مخدر صنعتی در شهر زنجان است که درک صحیح این عوامل می‌تواند برنامه‌های مربوط به کنترل و پیشگیری از گرایش مردم این شهر به مواد مخدر صنعتی را هدایت و پشتیبانی کند. با وجود جرم‌انگاری‌های شدید قانون مبارزه با مواد مخدر در راستای پیشگیری و کاهش این معضل اجتماعی، همچنان مصرف این مواد خانمان سوز رو به افزایش است. آنچه که بایستی مورد توجه باشد در شرایطی که اعتیاد یک بیماری اجتماعی تلقی شود تا یک رفتار مجرمانه، بازپذیری اجتماعی این افراد آسان‌تر خواهد بود و جامعه دیگر به این افراد با عینک بزهکارانه نگاه نخواهد کرد؛ بنابراین برای حل این مسئله به‌نظر می‌رسد که بایستی ریشه‌ای و زیربنایی اقدام شود و برای این منظور، باید شکاف‌های موجود در جامعه، چه از نظر اجتماعی - فرهنگی و چه از نظر اقتصادی برطرف گردد، صرف اعمال اقدامات سرکوبگرانه کیفری نخواهد توانست کاری را از پیش ببرد. مبانی نظری این تحقیق هم، نظریه فشار (آنومی دورکیم و مرتن و بی‌سازمانی اجتماعی شاو مک کی) می‌باشد که یافته‌های تحقیق با این تئوری‌ها همخوانی دارد. تحقیق حاضر طبق این نظریات، بیانگر این است که اعتیاد ریشه ساختاری - فرهنگی دارد. بایستی تمامی نهادهای عمومی، دولتی و مدنی برای حل این مسئله قیام کنند.

نتایج این تحقیق نشان داد که بین تحصیلات مصرف‌کننده و اعتیادشان رابطه غیرمستقیم وجود دارد. افرادی که تحصیلات بالاتری دارند، کمتر دچار این معضل می‌شوند. تحصیلات پدر هم بر اعتیاد افراد تأثیر غیرمستقیم داشت. این امر بیانگر این است که هرچه والدین و به‌خصوص پدر آگاهی بیشتری نسبت به مواد مخدر و اعتیاد و تبعات آن، داشته باشند، بهتر می‌توانند فرزندان خود را تربیت کرده و از گرایش به راه‌های انحرافی منع کنند. مسئله دیگری که قابل توجه بود، سن شروع اولین ماده مصرفی می‌باشد که بیشتر افراد مورد مطالعه به‌گزینه ۱۸-۱۳ سالگی پاسخ داده بودند که بر این اساس می‌توان گفت هرچه افراد در سنین پایین‌تر مصرف مواد مخدر را تجربه کنند، احتمال ادامه و گرایش به سمت مواد مخدر صنعتی بیشتر است. طبق جامعه آماری تحقیق، بیشترین قربانیان این معضل جوانان بودند که به دلایل گوناگون جامعه‌شناختی گرفتار چنین مسئله بزرگی شده‌اند. مسئله دیگری که در این تحقیق قابل توجه بود، میزان بالای ارقام سیاه و خاکستری بزهکاری بود، به‌طوری‌که همه افراد مورد مطالعه ادعان کرده‌اند که حداقل یک بار مرتکب جرم گردیده و جرم آنها کشف شده ولی دستگیر نشده‌اند اما در رابطه با رقم سیاه باید گفت که بیش از پنجاه درصد پاسخگویان بر ارتکاب جرایم مختلف صحه گذاشته‌اند ولی جرم آنها هیچ‌وقت کشف نشده است و بیشترین میزان جرایم ارتكابی در زمینه مواد مخدر بوده است. نتایج حاصل از فرضیات تحقیق حاکی از این بود که بین متغیرهای مستقل (آنومی، محل سکونت و مهاجرت، دسترسی آسان به مواد مخدر و بیکاری) و اعتیاد به مواد مخدر صنعتی در شهر زنجان رابطه معنادار قوی وجود

۶۱ اکبر علی‌وردی‌نیا، «مطالعه جامعه‌شناختی اعتیاد به مواد مخدر در ایران»، فصلنامه علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی

دارد، به طوری که رابطه متغیرهای مستقل با متغیر وابسته مثبت و مستقیم بود؛ اما در بحث تحلیل رگرسیون، در خصوص مطالعه متغیرهای مستقل با متغیر وابسته، نتایج به دست آمده حاکی از این است که آنومی بیشترین پتانسیل پیش بینی را بر اعتیاد نشان می دهد؛ ولی از میان متغیرهای مستقل، بیکاری قدرت پیش بینی کنندگی ضعیفی نسبت به دیگر متغیرها داشت. آنچه قابل توجه است اینکه همه افراد مورد مطالعه اذعان داشته اند که بیکاری نسبت به دیگر متغیرها تأثیر کمتری داشته است؛ بنابراین برای پیشگیری از این آسیب اجتماعی مهم، بایستی اقدامات جدی صورت بگیرد.

پیشگیری از اعتیاد به مواد مخدر به مراتب آسان تر از درمان آن است. لذا برای پیشگیری از شیوع این آسیب خانمان سوز اجتماعی، راهکارهای عملی به صورت ذیل مطرح می شود:

- باتوجه به کاهش میانگین سنی گرایش به مواد مخدر صنعتی و شیمیایی افراد مورد مطالعه به سن نوجوانی و جوانی، کنترل خانواده ها می تواند نقش محوری داشته باشد. اکثر افراد اذعان کرده اند که تحت تأثیر گروه دوستان در محیط مدرسه و خارج از آن، دور از چشم خانواده به سراغ این مواد خانمان سوز می روند. خانواده ها بایستی همواره در انتخاب دوست، مراقب فرزندان خود باشند؛

- باتوجه به اینکه یکی از دلایل اصلی اعتیاد به مواد مخدر صنعتی در زنجان، فراوانی و دسترسی آسان به این مواد می باشد، بایستی ضمن گسترش اقدامات قضایی و انتظامی در کنترل قاچاق و توزیع مواد، با خرده فروشان در این زمینه برخورد جدی تری صورت گیرد. باتوجه به راحتی حمل و نقل و بدون بو بودن مواد صنعتی و شیمیایی، لازم است که مأمورین نیروی انتظامی آموزش های کافی در این خصوص را در مراکز مربوطه طی کنند؛

- باتوجه به اینکه مناطق جرم خیز در شهر زنجان فاقد امکانات ورزشی و تفریحی می باشد، پر کردن این خلأها می تواند در پیشگیری از بزه کاری و اعتیاد در این مناطق از شهر مؤثر باشد چراکه با این اقدامات، می توان زمینه ارتکاب جرم را تا حدودی کاهش داد. همچنین با اصلاح وضعیت کالبدی و فیزیکی و کاهش به هم ریختگی فیزیکی و همچنین احداث مراکز انتظامی در این نواحی، می توان نظارت اجتماعی، غیررسمی و رسمی را تقویت کرد؛

- باتوجه به اینکه مهاجرت یکی از عوامل اصلی این معضل می باشد، با افزایش امکانات رفاهی اقتصادی و بهبود بخشیدن به وضعیت معیشتی روستائیان و برقراری تعادل و توازن نسبی در زمینه اشتغال در بین روستا و شهر، می توان از مهاجرت بی رویه و تبعات آن جلوگیری کرد. همچنین باتوجه به اینکه در شرایط فعلی وضعیت اشتغال در شهر زنجان دچار رکود است، با ایجاد زمینه های اشتغال و به جریان انداختن چرخه تولید و کار، در شهر و روستا، از میزان آسیب های اجتماعی گوناگون از جمله اعتیاد کاسته خواهد شد؛

- برای نجات معتادان از اعتیاد، محیط جدیدی لازم است که راه های جدید فعالیت های اجتماعی - فرهنگی را بر روی معتاد بگشاید و رفتارهای جامعه پسند او را تقویت کند؛ زیرا اکثر معتادان به خاطر عدم توجه و طرد شدن از صحنه اجتماع و ناامیدی از آینده رنج می برند که این مسئله، بازپذیری اجتماعی آنها را دشوار می نماید. این مورد هم درباره جامعه مورد مطالعه و هم جوامع

دیگر قابل‌تعمیم است؛

– باتوجه‌به اینکه افراد جامعه و به‌خصوص جامعه مورد مطالعه نسبت به مسئولین و وضعیت جامعه ناامید و بی‌اعتماد هستند و یک نوع فردگرایی در اجتماع شکل گرفته است و با اصلاح ساختاری جامعه و ایجاد هم‌بستگی بین مردم و تغییر دادن نگرش آنها به اینکه چنین مسائلی با انسجام و اتحاد قابل حل است، می‌توان شکاف ایجاد شده بین مردم و مسئولین را تا حدودی از بین برد.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

- آقابخشی، حبیب، بهرنگ صدیقی و محمد اسکندری. «بررسی عوامل مؤثر بر گرایش جوانان بر سوء مصرف مواد مخدر صنعتی». *فصلنامه پژوهش اجتماعی* ۴ (۱۳۸۸): ۸۷-۷۱.
- امیرپور، مهناز و محسن قربانی. «علل تغییر الگوی مصرف مواد مخدر از کم خطر به پرخطر». *فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی* ۴۸ (۱۳۹۱): ۲۲۸-۲۰۱.
- ایدر، نبی اله، رقیه امیری، سمیه امیری، الهام عباسی. «تبیین جامعه‌شناختی گرایش به اعتیاد به مواد مخدر در بین جوانان مرد (۲۸-۱۸ سال) هندیجان و ارائه راهکارهای پیشگیری از آن». *فصلنامه دانش انتظامی خوزستان* ۲ (۱۳۹۱): ۱۲۴-۱۱۱.
- بنی فاطمه، حسین، محمد عباس زاده و داوود فاطمی. «بی‌سازمانی اجتماعی و بزهکاری نوجوانان پسر شهر زنجان». *فصلنامه مطالعات امنیت اجتماعی* ۳۱ (۱۳۹۱): ۳۶-۱۳.
- بیات، محبوبه، آرزو شاهسواری و فتنه قدیریان. «بررسی آگاهی، نگرش و عملکرد جوانان و نوجوانان در مورد استکزای». *نشریه پژوهشی - تحلیلی مندیش* ۴ و ۵ (۱۳۹۱): ۴۳-۳۵.
- پورافکاری، نصراله، بهزاد حکیمی نیا و حدیث عنایتی. «مطالعه ارتباط بین آنومی، اقتدارگرایی و تمایل به رفتار انحرافی (مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز)». *نشریه دانشکده علوم اجتماعی* ۳۳-۳۵ (۱۳۹۰): ۹۰-۶۷.
- تاتار، علی و المیرا اعزازی. «بررسی تأثیر ازهم‌گسیختگی خانواده بر گرایش جوانان به مواد مخدر صنعتی در استان خراسان شمالی». *فصلنامه علمی - تخصصی دانش انتظامی خراسان شمالی* ۶ (۱۳۹۴): ۴۴-۳۳.
- جلالی، حمید. «بررسی عوامل مؤثر بر گرایش جوانان و نوجوانان شهرستان دلیجان به مصرف مواد مخدر و راهکارهای مقابله با آن». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۹۱.
- جهانتاب، محمد. «دوستان ناباب و اعتیاد نوجوانان». *فصلنامه سلامت اجتماعی و اعتیاد* ۴ (۱۳۹۳): ۷۸-۶۳.
- چلبی، مسعود و محمد مبارکی. «تجزیه و تحلیل رابطه سرمایه اجتماعی و جرم». *مجله جامعه‌شناسی ایران* ۲ (۱۳۸۴): ۴۴-۳.
- حاجلی، علی، محمدعلی زکریایی و سودابه حجتی کرمانی. «نگرش مردم به سوء مصرف مواد مخدر در کشور». *مجله بررسی مسائل اجتماعی ایران* ۲ (۱۳۸۹): ۱۱۲-۸۱.
- حجاریان، احمد و یوسف قنبری. «شناسایی و تحلیل مؤلفه‌های اجتماعی مؤثر در گرایش جوانان روستایی به اعتیاد در مناطق روستایی شهرستان اصفهان». *فصلنامه اعتیادپژوهی* ۲۷ (۱۳۹۲): ۷۸-۶۷.
- خادمیان، طلیعه و زهرا قناعتیان. «بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر اعتیاد زنان معتاد به مواد مخدر مراکز بازپروری و کاهش آسیب زنان شهر تهران (مرکز تولد دوباره و خانه خورشید)». *پژوهشنامه علوم اجتماعی* ۴ (۱۳۸۷): ۸۵-۵۹.
- خطیب طرقله، حانیه. «بررسی عوامل اجتماعی و فردی مؤثر بر اعتیاد به مواد مخدر صنعتی (در بین جوانان پسر در شهر تهران)». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۹۱.
- خلیلی، احمد. «عوامل اعتیاد». *ماهنامه نفت پارس* ۴۶ (۱۳۸۶): ۴۲.
- درتاج، فریبا. «بررسی نقش عوامل در گرایش به مواد مخدر جدید». *مجله برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی* ۴ (۱۳۸۹): ۱۶۶-۱۵۱.
- دعاگویان، داوود و اصحاب حبیب زاد. «بررسی عوامل مؤثر بر تغییر الگوی مصرف مواد مخدر در میان جوانان

- (از مواد سبک به سنگین)». *فصلنامه دانش انتظامی* ۱ (۱۳۹۰): ۱۰۵-۱۳۰.
- دهقانی، خدیجه. «جوانان و سوء مصرف آفتامین‌ها و اکستازی». خلاصه مقالات سومین همایش سراسری اعتیاد، یزد، ۱۳۸۳.
- راینگتن، ارل و مارتین واینبرگ. *رویکردهای نظری هفتگانه در بررسی مسائل اجتماعی*. ترجمه رحمتاله صدیق سروسنایی. چاپ ۹. تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۹۳.
- راستینه، سعید. «علل گرایش جوانان و نوجوانان شهرستان محلات به مواد مخدر و راهکارهای مقابله با آن». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۹۲.
- رضاخانی مقدم، حامد، داوود شجاعی زاده، بهنام لشگر آرا، حسین صفری، محمدتقی سوادپور و رزاق صحبت‌زاده. «مقایسه مصرف مواد مخدر و علل گرایش به آن در بین دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی تهران و دانشگاه تهران». *مجله تحقیقات نظام سلامت* ۷ (۱۳۹۱): ۱۳۱۰-۱۳۰۰.
- رضاقلی زاده، بهنام. «نقش رسانه‌ها در پیشگیری از سوء مصرف مواد مخدر». *فصلنامه سلامت اجتماعی و اعتیاد* ۴ (۱۳۹۳): ۷۹-۱۰۰.
- رئیدی، پروانه. «بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر گرایش جوانان به مصرف مواد مخدر صنعتی در شهرستان شهرکرد». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، اصفهان: دانشگاه اصفهان، ۱۳۹۲.
- زکی، محمدعلی. «اثر مهاجرت بر ساخت اجتماعی - اقتصادی جوامع شهری (مطالعه موردی: مقایسه شاهین شهر با خمینی شهر)». *مجله مطالعات شهری* ۲ (۱۳۹۱): ۸۳-۱۱۲.
- زیاری، کرامت‌اله. «بررسی آسایش و امنیت در محله‌های شهر یزد». *فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی انسانی* ۷۶ (۱۳۹۰): ۱-۱۱.
- سلیمی، علی و محمد داوری. *جامعه‌شناسی کج‌روی*. چاپ ۳. قم: انتشارات حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۶.
- سیام، شهره. «بررسی شیوع سوء مصرف مواد اعتیادآور بین دانشجویان پسر دانشگاه‌های مختلف شهر رشت در سال ۱۳۸۴». *مجله شرق* ۴ (۱۳۸۵): ۲۸۵-۲۷۹.
- صالح‌آبادی، ابراهیم و محسن سلیمی امان‌آباد. «بررسی رابطه سبک زندگی جوانان و گرایش به مصرف مواد مخدر صنعتی در شهر شیروان». *فصلنامه جامعه‌شناسی مطالعات جوانان* ۶ (۱۳۹۱): ۷۰-۵۷.
- صالحی جونقالی، فرحناز. «بررسی تأثیر عوامل اقتصادی - اجتماعی مؤثر بر اعتیاد (مطالعه موردی: زندان شهرکرد)». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، شیراز: دانشگاه شیراز، ۱۳۷۹.
- صرامی، حمید. «آسیب‌شناسی اجتماعی مواد مخدر». *مجله اصلاح و تربیت* ۱۰۳ (۱۳۸۹): ۱۳-۴.
- علی‌وردی‌نیا، اکبر. «مطالعه جامعه‌شناختی اعتیاد به مواد مخدر در ایران». *فصلنامه علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی* ۲۰ (۱۳۸۵): ۲۱۲-۱۹۳.
- عماری، حسن. «بررسی تأثیر برنامه پیشگیری از اعتیاد «شادی» بر رفتارهای پرخطر جوانان در معرض خطر مصرف مواد مخدر». *مجله مطالعات امنیت اجتماعی* ۲۶ (۱۳۹۰): ۸۲-۶۱.
- غفاری‌زاده، محمد. «بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر اعتیاد (مطالعه موردی معتادان دارای پرونده در ستاد مبارزه با مواد مخدر شهرستان خواف)». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۸۶.
- فرنام، رابرت. «خطر خودکشی در اعتیاد: ارزیابی و مداخله». *فصلنامه طب اعتیاد* ۲ (۱۳۹۲): ۵۶-۴۹.
- کاکویی‌دینکی، عیسی و نسرین‌السادات قوامی. «بررسی ویژگی‌های جنسیتی و پیامدهای گرایش زنان به سوء مصرف مواد مخدر». *فصلنامه سلامت اجتماعی و اعتیاد* ۴ (۱۳۹۳): ۳۲-۹.
- کلانتری، محسن، سمیه قزلباش و بامشاد یغمایی. «بررسی جغرافیایی کانون‌های جرم‌خیز شهر زنجان (مورد مطالعه: جرایم مرتبط با مواد مخدر)». *مجله پژوهش‌های جغرافیایی انسانی* ۷۴ (۱۳۸۹): ۵۹-۴۱.
- کلانتری، محسن، سمیه قزلباش و کاظم جباری. «تحلیل فضایی بزهکاری شهری با استفاده از مدل تخمین

- تراکم کرنل (مورد مطالعه: جرایم شرارت، نزاع و درگیری در شهر زنجان)». فصلنامه نظم و امنیت اجتماعی ۳ (۱۳۸۸): ۱۰۰-۷۳.
- کوثری، مسعود. «آنومی اجتماعی و اعتیاد به مواد مخدر». فصلنامه علمی - پژوهشی سوء مصرف مواد ۵ (۱۳۸۲): ۳۰-۱۳.
- کی‌نیا، مهدی. *مبانی جرم‌شناسی*. جلد ۲. تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۶۰.
- محمدی، کوروش. «طرح بررسی علل تغییر الگوی مصرف مواد مخدر از سنتی به صنعتی در ایران (استان‌های لرستان اصفهان)». دومین همایش سراسری هجوم خاموش، خرم‌آباد، ۲۸ اردیبهشت ۱۳۹۰.
- مساواتی‌آذر، مجید. *آسیب‌شناسی اجتماعی ایران*. تبریز: انتشارات نوبل، ۱۳۷۳.
- مظفر، حسین، منیژه ذکریایی و مریم ثابتی. «آنومی فرهنگی و اعتیاد به مواد مخدر در بین جوانان ۱۳-۲۸ ساله شهر تهران». *پژوهشنامه علوم اجتماعی* ۴ (۱۳۸۸): ۵۴-۳۳.
- معظمی، شهلا. *بزهکاری کودکان و نوجوانان*. تهران: نشر دادگستر، ۱۳۹۳.
- ممتاز، فریده. *انحرافات اجتماعی (نظریه‌ها و دیدگاه‌ها)*. چاپ سوم. تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۷۸.
- نجفی ابرنآبادی، علی‌حسین. *تقریرات درس جرم‌شناسی*. به کوشش غلامرضا جلالی. شیراز: دانشگاه شیراز، ۱۳۷۰.
- نجفی‌توانا، علی. *جرم‌شناسی*. چاپ یازدهم. تهران: نشر آموزش و سنجش، ۱۳۹۰.
- نصرت‌آبادی، مهدی، زهره حلوائی‌پور و غلامرضا قائد امینی هارونی. «پیش‌بینی گرایش به افکار خودکشی بر اساس متغیرهای روانی - اجتماعی و احتمال اعتیاد به مواد در سربازان وظیفه: یک الگوی ساختاری». *فصلنامه دانشگاه علوم پزشکی ایلام* ۶ (۱۳۹۵): ۹۶-۸۷.
- نوری، رویا و بابک قرقلو. «بررسی نقاط قوت و محدودیت‌های به‌کارگیری پلیس زن در عرصه مبارزه با مواد اعتیادآور در کشور ایران». *مجله پلیس زن* ۱۲ (۱۳۸۹): ۱۲۸-۹۶.
- واس، دی‌ای. د. *پیمایش در تحقیقات اجتماعی*. ترجمه هوشنگ نایی. چاپ ۱۶. تهران: نشر نی، ۱۳۹۳.
- وایت، راب و فیونا هینز. *جرم و جرم‌شناسی*. ترجمه علی سلیمی. چاپ ۶. قم: انتشارات حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۲.
- ولد، جرج، توماس برنارد، و جفری اسنیپس. *جرم‌شناسی نظری*. ترجمه علی شجاعی. چاپ سوم. تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۸.
- ویلیامز، فرانک پی و ماری لین دی مک‌شین. *نظریه‌های جرم‌شناسی*. ترجمه حمیدرضا ملک‌محمدی. چاپ ۴. تهران: نشر میزان، ۱۳۹۱.
- اله‌پناه، شبنم. «زاویه جامعه‌شناسی اعتیاد به مواد مخدر». *مجله اصلاح و تربیت* ۱۰۵ (۱۳۸۹): ۱۰-۱۶.
- یاراحمدی، یحیی و رفیق حسینی. «بررسی عوامل مؤثر بر گرایش زنان به اعتیاد به مواد مخدر و روان‌گردان‌ها». *طرح پژوهشی، سندج: ستاد مبارزه با مواد مخدر*، ۱۳۹۴.
- یوسفی، ناصر و محمد خالدیان. «بررسی عوامل فردی، خانوادگی و محیطی گرایش افراد به مواد مخدر و اعتیاد». *فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم* ۲۵ (۱۳۹۱): ۹۴-۷۷.

ب) منابع خارجی

Islam, Sk. Nuzrul. "Sexuel Life Style, Drug Habit and Social Demographic Status of Drug Addict in Bangladesh." *Public Health* 114 (2000): 389-92.

Jensen, Germ. F. "Social Organization Theory". in: Wight, R. A. (ed.). *Encyclopedia of Criminology*, New York: Fitzroy Publishers, 2003.

Krohn, Marvin. D. "A Durkheimian Analysis of International Crime Rates." *Social Forces* 57 (1978): 654-670.

Merton, Robert. K. *Social Theory and Social Structure*. New York: Free Press, 1957.

Shaw, Clifford R. and Mckey Henry D. *Juvenile Delinquency and Urban Areas*. Chicago: University of Chicago Press, 1969.

